

NUORISOKOTIEN VERTAISARVIOINTI

- kohti lapsiystävällistä ja osallisuutta tukevaa valvontatyötä

Ansa Leinonen

Erikoissosiaalityöntekijän koulutus

Rakenteellisen sosiaalityön erikoistumisala

Lopputyö

Joulukuu 2019

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	1
2	SOSIAALIPALVELUJEN VALVONTATYÖ.....	2
3	PALVELUJEN OMAVALVONTA JA PALVELUJÄRJESTELMÄN MARKKINOISTUMINEN	4
3.1	OMAVALVONNAN RIITTÄVYYDESTÄ	4
3.2	MARKKINOISTUVA TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA LIBERAALI ESITYS TUOTTAJALAISTA.....	5
3.3	SOSIAALIPALVELUJEN HANKINTAPROSESSIEN HANKALUUDESTA	8
3.4	VALVONTATYÖN UUSI SUUNTA?.....	9
4	LAPSEN OIKEUS TURVALLISUUTEEN JA OSALLISUUTEEN SIJAISHUOLLOSSA	12
5	VERTAISARVIOINNIN MALLIN KEHITTÄMISTYÖ JA PILOTOINTI.....	15
5.1	SANKARIEN KEHITTÄJÄRYHMÄN TOIMINTA	15
5.2	VERTAISARVIOINNIN KÄYTÄNNÖN TOTEUTUS	18
5.3	VERTAISARVIOINNIN SISÄLTÖKYSYMYKSET	22
5.4	VERTAISARVIOINNIN KOOTTUJA VASTAUKSIA	24
5.5	VERTAISARVIOINTI ERITYISENÄ KOHTAAMISEN TAPANA	27
6	VALVONTATYÖ JA VERTAISARVIOINTI RAKENTEELLISENA SOSIAALITYÖNÄ	29
	LÄHTEET	33

1 JOHDANTO

Olen toiminut vuodesta 2013 lähtien yksityisten sosiaalipalvelujen valvontatyössä Jyväskylän kaupungilla. Valvontatehtävän piiriin kuuluu lasten ja perheiden, aikuissosiaalityön ja vammaispalvelujen sekä päihde- ja mielenterveyskuntoutujien sosiaalipalveluja. Jyväskylän kokoisessa kaupungissa (vajaat 140 000 asukasta) tämä tarkoittaa noin sataa palveluntuottajaa yksittäisistä ammatinharjoittajista suuriin ylikansallisiin konserneihin. Koska sosiaalipalvelujen valvontatyö ei ole kovin yleisesti tunnettu kunnallisena sosiaalityön asiantuntijatehtävänä, kuvaan tämän kirjoitelman alussa valvontatyöni sisällön pääpiirteitä.

Valvontatyön esittelyn jälkeen pohdin toisessa luvussa palveluyksiköiden omavalvonnan veloitetta ja painoarvoa valvontatyössä. Omavalvonnan aseman ja merkityksen tarkastelu on kiinnostavaa, sillä pelkkään omavalvontaan tukeutuminen on poliittisesta painotuksesta huolimatta osoittautunut kuluvan vuoden aikana riittämättömäksi erityisesti sekä vanhuspalveluissa että vaativissa sijaishuollon yksiköissä (Tiessalo 2019; Tillaeus & Kivimäki 2019). Jatkan samassa luvussa pohdintaa valvontatyön asemasta ja tehtävästä myös sosiaalipalvelujen osalta nopeasti markkinoistuneessa yhteiskunnassamme. Yksityisten tuottajien määrä on nimittäin kasvanut erityisesti sellaisissa sosiaalipalveluissa, missä palvelun tarvitsijat ovat erittäin haavoittuvassa asemassa kuten lastensuojelun sijaishuolto, vanhus- ja vammaispalvelujen sekä päihde- ja mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut (Anttonen, Häikiö & Raitakari 2013). Rakenteellisen sosiaalityön opiskelijana haluan kuvata valvontatyötä suhteessa nykyiseen palvelujärjestelmään, joka myös osaltaan muokkautuu tässä markkinoistumisen muutoksessa.

Varsinainen rakenteellisen sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen kehittämistehtäväni on ollut Vertaisarviointin kehittäminen nuorisokodeissa. Tämä vie minut tarkastelemaan kolmannessa luvussa lasten oikeutta turvallisuuteen sekä osallisuuteen sijaishuollossa ja sen valvonnassa. Sijaishuollon ohjaukseen ja valvontaan on laadittu kehittämismalliopas vuonna 2017 osana kansallista kehittämistyötä (Hoikkala & Kojo & Tervo & Aaltonen 2017). Tätä valvonnan mallia nostetaan esille myös uunituoreissa Lastensuojelun laatusuosituksissa (Malja & Puustinen-Korhonen & Petrelius & Eriksson 2019, 39) seuraavasti: "Tavoitteena on vahvistaa sekä keinoja lasten ja nuorten tarpeiden kuulluksi tulemiseksi omissa sijaishuoltoyhteisöissään että lapsiystävällisiä oikeusturvakeinoja."

Neljännessä luvussa kuvaan omaa kehittämistehtävääni nuorisokotien vertaisarviointia sekä mallin kehittämisprosessin, käytännön pilotoinnin ja asiakasnuorten erityisen kohtaamistavan näkökulmista. Tässä kehittämistehtävässä on etsitty lapsiystävällistä tapaa kysyä lapsilta palautetta jo sijoituksen aikana arjen sujuvuudesta ja kokemuksista oman nuorisokodin turvallisuudesta. Olen työssäni kohdannut liian monta nuorta, jotka ovat avanneet suunsa sijaishuollon aikana tapahtuneista epäkohdista vasta sitten, kun he ovat muuttaneet pois kyseisestä toimintayksiköstä. Ajalla 1/2018-10/2019 on jyvässeudulla vertaisarvioitu jo neljä kunnallista ja viisi yksityistä lastensuojelulaitosta. Loppupohdinnassa perustelen kehittämistehtäväni yhtenä esimerkkinä rakenteellisesta sosiaalityöstä asiakasosallisuutta vahvistavana ja kokemusasiantuntijuutta sekä vertaisuutta hyödyntävänä menetelmänä sosiaalipalvelujen valvontatyössä.

2 SOSIAALIPALVELUJEN VALVONTATYÖ

Sosiaalipalvelut voivat tarkoittaa sekä kotiin vietäviä avopalveluita, joita kutsutaan nyky-lainsäädännössä ilmoituksenvaraisiksi palveluiksi, että luvanvaraisia, ympärivuorokautista hoivaa, huolenpitoa ja suojelua tarjoavia palveluita. Kaikki avopalvelut ovat nykyisellään kuntien valvontavastuulla ja vastaavasti 24-tuntisia yksiköitä valvoo sijaintikunnan sekä mahdollisten muiden asiakkaita kyseeseen yksikköön sijoittavien kuntien lisäksi lupaviranomaisena aluehallintovirasto ja Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira (Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 922/2011).

Valvontatyö on ennakkollista, suunnitelmallista tai reaktiivista. Ennakolliseen valvontaan kuuluu palveluntuottajien yleistä ohjausta ja neuvontaa sekä erityistä kunkin palvelun substanssikohtaista keskustelua toiminnan sisällöstä ja reunaehdoista. Avopalvelujen tuottajien tulee nyky-lainsäädännön nojalla tehdä ilmoitus toiminnastaan siihen kuntaan, jossa toiminta käynnistyy. Ilmoituslomake kertoo; mistä palvelusta on kyse, minkälaisille asiakasryhmille ja minkälaisella ammattihenkilöstöllä palvelua tuotetaan, tarvitaanko palvelulle toimitilaa, kuka käytännössä toimii palvelun vastuhenkilönä ja minkälainen on alkuvaiheessa laadittu toimintasuunnitelma. Keskeinen rajanvetokohta on tarkastelu siitä, onko toiminnan sisällön puolesta kyse sosiaalihuoltolain mukaisesta palvelusta eli voidaanko käytännössä laatia puoltava kuntalausunto tuottajan ilmoittaman palvelun merkitsemisestä yksityisten sosiaalipalvelujen tuottajarekisteriin, jota ylläpitää kunkin alueen aluehallintovirasto. Myös sosiaali- ja terveysalan ammattihenkilöiden rekisteröitymisveloitteen seuraaminen on

ennakoivaa valvontaa. (Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 922/2011, Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015.)

Suunnitelmallinen valvonta tarkoittaa palveluittain tai palvelujen hankintatavan mukaan järjestettäviä yhteisiä tuottajatapaamisia, joissa käydään dialogia ostajan ja tuottajien kesken. Suunnitelmallista valvontaa ovat myös määräaikaiset tuottajakohtaiset tarkastuskäynnit, jolloin käydään läpi toiminnan sisältö, tarkastetaan käytännössä palvelua tuottava ammatti- sekä mahdollinen tukipalvelujen henkilöstö ja yleensä käsitellään myös palvelukohtaisesti asiakasyhteistyöstä syntyneitä palautetta (Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 922/2011 §17). Näitä valvontakäyntejä tehdään sekä avo- että ympärivuorokautisiin palveluihin, sillä myös avopalveluissa toteutetaan nykyisin hyvin vaativaa asiakastyötä. Valvontakäynnillä tarkastetaan käytännössä sekä kunkin sosiaalipalvelun yleisiä lainsäädännöllisiä edellytyksiä (esimerkiksi omavalvontasuunnitelman laatiminen) että kuhunkin hankintasopimukseen tai esimerkiksi palvelusetelituotannon sääntökirjaan määriteltyjä palveluntuottajaa ja palvelutoimintaa koskevia vaatimuksia. (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon palvelusetelistä 569/2009, <https://www.jyvaskyla.fi/ota-yhteytta/tietoa-sivustosta/asiakkaan-ja-potilaan-oikeudet/sosiaalipalveluiden-valvonta>)

Reaktiivisena valvontana selvitetään erilaisia asiakastyöstä nousevia epäkohtia. Ne voivat liittyä suoraan esimerkiksi kohteluun ja kuulluksi tulemiseen asiakkaan itsensä tai hänen läheisensä taholta tai ne voivat kuulua selkeämmin sopimusvalvontaan, esimerkiksi työvuoroissa on sijaisina henkilöitä ilman vaatimusten mukaista ammattikoulutusta. Huolenaiheiden kirjo on suuri ja vakavuusaste vaihtelee. Ilmoituksia tulee suoraan asiakkailta, heidän läheisiltään, toimintayksiköiden entisiltä tai nykyisiltä työntekijöiltä, palvelua ostavilta sosiaalityöntekijöiltä tai asiakastyötä välittäviltä palveluohjaajilta. Myös nykyinen sosiaalihuoltolain § 48 velvoittaa sosiaalihuollon henkilöstön ilmoittamaan viipymättä havaitsemastaan epäkohdasta sosiaalipalvelun toteuttamisessa ensin toiminnan vastuuhenkilölle ja sen jälkeen tarvittaessa sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle (SHL 1301/2014). Selvittelyprosessin lähtökohta on tietysti erilainen tapauksissa, jossa tuottaja on virheen tai vahingon tapahduttua välittömästi omatoinisesti selvittämässä tilannetta ja laatimassa tarvittavia korjausliikkeitä. Reagoinnissa pyritään nopeaan ja tarkoituksenmukaiseen puuttumiseen ja tarvittaessa tilannetta tarkistetaan myös ennalta ilmoittamatta tehtävillä tarkastuskäynneillä. Luvanvaraisissa palveluissa selvittelytyötä tehdään kiinteässä yhteistyössä paikallisen lupaviranomaisen eli aluehallintoviraston sosiaalihuollon ylitarkastajien kanssa.

Rakenteellisen sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen aikana vuosina 2016-2018 olen herkistynyt valvontatyössä kuuntelemaan sitä, miten tuottaja puhuu työstään ja asiakkaistaan sekä miten tuottajat kuvaavat tai osoittavat asiakasosallisuuden toteutumista ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamista. Tämä on ristiriitaisen kiinnostavaa erityisesti niissä ympärivuorokautisissa palveluissa, joissa samaan aikaan joudutaan asiakkaita välillä myös rajoittamaan asiakas- ja työturvallisuuden varmistamiseksi. Lisäksi olen pohtinut, miten tuottajien yhteistapaamisiin saataisiin vahvistumaan asiakaskokemuksen ääntä. Näiden erikoistumisopintojen oma kehittämishankkeeni Vertaisarvioinnin kehittäminen nuorisokodeissa on vienyt minut vahvasti kokemustiedon ja vertaisuuden voiman pyönteeseen kokemusasiantuntijanuorista muodostuvan Sankarit-kehittäjäryhmän avulla. Kokemukseni mukaan meidän ammattilaisten käymä keskustelu fokusoituu selvästi paremmin asiakkaan saaman palvelun kannalta olennaisiin sisältöihin lähes automaattisesti silloin, kun kokemusasiantuntijoita on mukana yhteisessä keskustelussa.

3 PALVELUJEN OMAVALVONTA JA PALVELUJÄRJESTELMÄN MARKKINOISTUMINEN

3.1 Omavalvonnan riittävydestä

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira on laatinut sosiaali- ja terveydenhuollon yhteisen valvontaohjelman vuosille 2016-2019. Sosiaalipalvelujen alakohtaisista valvontaohjelmista on luovuttu 2010-luvulla ja niiden sijaan tällä yhteisellä yleisellä valvontaohjelmalla on pyritty tukemaan muutenkin valmisteilla olevaa sosiaali- ja terveydenhuollon integraatiota. Tämän yhteisen ohjelman mukaan sosiaali- ja terveystalvelujen viranomaisvalvonnan painopiste on toimintayksiköiden omavalvonnan edistämässä, tukemisessä ja varmistamisessa. "Valvontatoiminta ja lupahallinto ennakkollisena valvontana perustuvat kokonaisarviointiin siitä, että toimintayksikkö pystyy tuottamaan tarjoamansa palvelun toiminta-ajatuksensa ja omavalvontasuunnitelmansa tavoitteiden mukaisesti laadukkaasti, joustavasti sekä asiakas- ja potilasturvallisesti. Lupa- ja valvontatoiminnassa ei ohjelman mukaan käytetä yleisesti sitovia kategorisia tai numeerisia henkilöstömäärä- tai mitoituskriteerejä, vaan nämä seikat arvioidaan osana organisaatiota koskevia kokonaisarvioita" (Sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallinen valvontaohjelma vuosille 2016-2019 – päivitys vuodelle 2019, 8).

Olen ollut ihmeissäni, minkälaiseen ihmiskäsitykseen ja maailmankuvaan voi pohjautua tällainen horjumaton usko omavalvonnan riittävyyteen. On hämmästyttävää, että universaali syvä tietoisuus kaikenlaisesta inhimillisestä heikkoudesta, mahdollisuuksista huolimattomuuteen, virheisiin ja erilaisiin riippuvuuksiin sekä ihmisten ja yhteisöjen riski toimia ahneesti ja jopa tuhoavasti toisia kohtaan ei ole pysynyt sosiaali- ja terveyspalvelujen valvontatyön toimintaperiaatteiden ja linjaajien mielessä. Erityisen huolestuttavaa on usko omavalvonnan riittävyyteen ympärivuorokautista hoivaa, huolenpitoa ja suojaa tarjoavissa palveluissa, joissa asiakkaat ovat täysin palveluntuottajan antaman avun varassa usein jopa hengellään ja terveydellään. On kummallista ajattelua, että kun omasta perheestään huostaanotetut lapset on jouduttu sijoittamaan yhteiskunnan varoin sijaishuoltoon, niin huolellisen valvonnan tarve yllättävästi häviäisi näitä käytännön kasvatus- ja hoitotyötä tekeviä sijaishuollon toimijoita kohtaan. Pelkkään omavalvontaan uskominen on mielestäni näiden sijaishuollossa olevien lasten yhteiskunnallista pettämistä toiseen kertaan. Onneksi myös samassa valvontaohjelmassa on kuitenkin erikseen mainittu vuoden 2019 eriteltyinä valvontakohteena lasten ja nuorten oikeuksien toteutuminen sijaishuollossa (Sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallinen valvontaohjelma vuosille 2016-2019 – päivitys vuodelle 2019, 19).

3.2 Markkinoistuva toimintaympäristö ja liberaali esitys tuottajalaista

Samaan aikaan kun valvontaideologia on liberalisoitunut, niin palvelutarjonta on markkinoistunut. 1990-luvun laman jälkeinen uusliberalistinen talouspolitiikka on johtanut päätöksiin yksityistää palveluja rajusti esimerkiksi lastensuojelussa ja vanhustenhuollossa. Isojen palveluntuottajien monikansalliset taustayhtiöt eivät investoi voittojaan kansallisiin tai paikallisiin talouksiin, vaan hyödynnä jopa veroparatiiseja voiton maksimoinnin logiikalla (Joutsenvirta & Hirvilammi & Ulvila & Wilen 2016).

Esimerkiksi vuonna 2018 laadittiin Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen toimesta selvitys yksityisistä lastensuojelun palveluntuottajista. Kun 30 vuotta sitten yksityisten tuottajien osuus lastensuojelulaitosten ylläpitäjistä oli alle neljännes, niin edellisenä vuonna niitä oli jo yli 90 prosenttia. Luvanvaraisia sijaishuollon palveluntuottajia oli sijaishuollossa 443, joilla oli 671 toimintayksikköä ja lähes

5000 asiakaspaikkaa. Suurimmat palveluntuottajat omistivat viidesosan toimintayksiköistä ja yritys-kaupat ovat tänäkin vuonna vain jatkuneet. Osakeyhtiöt ovat viime vuosina ostaneet ammatillisia perhekoteja ja yksiköitä on ketjutettu. Alueelliset erot kasvavat palvelujen tarjonnassa, sillä markkinalogiikan mukaisesti isot yritykset profiloituvat ja toimintayksiköiden sijoittuminen keskittyy. (Porko & Heino & Eriksson 2018.)

Iso tavoite muuttaa palvelujärjestelmää enemmän markkinalähtöiseksi on löydettävissä Elina Palolan mukaan Euroopan Unionin ja Suomen hallituksen laatimista ohjelmista ja lainsäädännöstä (Palola 2011). Vuosien 2017-2019 sosiaali- ja terveydenhuollon sekä maakuntaudistuksen valmisteluun liittyi läheisesti nk. tuottajalaki, joka määritteli uudelleen sosiaali- ja terveyspalvelujen rekisteröitysmenettelyä sekä ohjaus- ja valvontavastuita ja valvonnan periaatteita. Kyseisen lakiesityksen hallituksen esityksen luku Yhteiskunnalliset vaikutukset (HE 52/2017, 54) alkoi seuraavasti: "Lakiehdotuksessa on lähdetty siitä, että enää ei eroteltaisi luvan- ja ilmoituksenvaraisia palveluja toisistaan ja että rekisteröintimenettely olisi sama riippumatta oikeudellisesta muodosta, jolla toimintaa harjoitetaan. Tällä voitaisiin parantaa palvelun tuottajien yhdenvertaisuutta ja edistää osaltaan yrittäjyyttä". Muutaman vuoden sosiaalipalvelujen valvontatyön kokemuksella pidän erittäin tärkeänä, että ympärivuorokautista hoivaa tarvitsevien asiakkaiden toimintayksiköiltä edellytetään edelleen erillistä toimilupaa. Voiko lainsäädännön painava tavoite sosiaali- ja terveyspalveluita tuottaessa olla yrittäjyyden edistäminen vai huolehtia kaikkein heikoimmassa asemassa olevien palvelujen eettisesti kestävästä sisällöstä?

Kun siis kansainväliset kasvuyritykset tekevät voittoa suomalaisten sairauksilla ja eri asiakasryhmien hoivan tarpeilla, on entistä haasteellisempaa panostaa yhteisesti ongelmien ennaltaehkäisemiseen. Pirstoutuneilta, markkinatalouden ehdoilla toimivilta tuottajatahoilta puuttuvat nimittäin kannustimet terveyshaittojen ja sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseen. Tällöin yksittäiset terveydenhuolto-menot kuten esimerkiksi lääkekulut tai äärimmäiset lastensuojelun sijaishuollon menot kasvavat. Näiden menojen kasvun kääntäminen ennaltaehkäisevää ja kestäväää hyvinvointia tuottavaksi talous- ja sosiaalipolitiikaksi on iso haaste mahdollisissa uusissa maakunnallisissa sote-rakenteissakin. (Joutsenvirta ym. 2016.)

Monet suunnitelmissa esillä olevat markkinaehtoiset ja osittain jo käytössä olevat uudistusehdotukset kuten palvelusetelit ja sosiaalitimallit perustuvat taloustieteen ihmiskuvaan, jossa yksilötkin toimivat rationaalisesti hyödyn maksimoijana. Elämään sisältyy kuitenkin myös onnettomuuksia, erilaisia riippuvuuksia ja vääriä valintoja. Yksityistyneempään sosiaali- ja terveysturvajärjestelmään siirryttäessä omavastuiden osuudet yleensä kasvavat, jolloin tarvitaan puolestaan täydentävää tai korvaavaa rahoitusta. Jaakko Kiander (2014) pohtiikin seuraako markkinaehtoisuudesta jopa uudenlaista luokkayhteiskuntaan verrattavissa olevaa meritokratiaa. Kyvykkäiden väestönosan hyödyntäessä globaalia markkinataloutta menestyksekkäästi voi samanaikaisesti monen osa-alueen huono-osaisuus periytyä siten, että taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja terveydelliset erot kasvavat voimakkaasti ja pysyvästi. Myös Raija Julkunen (2017, 364) kommentoi kirjassaan Muuttuvat hyvinvointivaltiot vanhustenhuollon uudistuksista seuraavasti: "Ainoita todellisia muutoksia ovat olleet yksityisten yritysten ja omaisten kasvanut rooli ja vastuu."

Keski-Suomen sosiaalialan sosiaaliasiamies Eija Hiekan vieraskynäkirjoituksessa maakuntalehti Keski-suomaisessa 13.2.2019 todetaan näin: "Markkinat toimivat vahvojen ehdoilla. Sosiaalihuollon tarkoitus on edistää ja ylläpitää hyvinvointia ja sosiaalista turvallisuutta sekä vähentää eriarvoisuutta. Mitä isommasta yrityksestä on kyse, sitä vaikeampaa on nähdä liiketoiminnan olevan huonoimassa asemassa olevien, oikeudenmukaisuuden, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon asialla". Käytännön valvontatyössä isojen konsernien palvelutuotannossa ajatteluttaa se, minkä verran paikallisessa toimintayksikössä on tosiasiallista toimivaltaa tehdä ratkaisuja vai onko päätöksenteko esimerkiksi henkilöstön palkkauksessa tai laatupoikkeamien tarkastelussa siirretty kauaksi siitä asiakastyöstä, jossa päätösten kanssa sitten todellisuudessa eletään. Toisaalta pienet toimijat ovat tarkastuskäynnillä kertoneet myös saaneensa esimerkiksi parempia it-tukipalveluja tai koulutusmahdollisuuksia fuusioitumisten jälkeen. Laadukkaan sijaishuollon uhkatekijöinä voidaan nimetä markkinoistumisen myötä mahdollinen henkilöstön vaihtuvuus yrityskauppojen myötä, tehokkuusvaatimusten kielteiset vaikutukset sijoitus- ja sijaishuollon toteutuksen käytäntöihin sekä viranomaisvastuun valuminen yksityisille palveluntuottajille (Porko ym. 2018).

3.3 Sosiaalipalvelujen hankintaprosessien hankaluudesta

Yleisten sosiaalipalvelujen toimintaedellytysten valvonnan lisäksi palveluntuottajiin kohdistuu sopimusvalvontaa. Ostosopimukset määrittävät ostettavaa palvelua ja melkoinen työmäärä käytetäänkin nyt kunnissa sosiaalipalvelujen hankintojen valmisteluun. Olen ollut valvontakoordinaattorina mukana useamman hankintaprosessin valmistelussa sekä avo- että ympärivuorokautisissa palveluissa. Tavaroita hankittaessa pystytään määrittelemään ostettavan tuotteen mitattavia eksakteja laatuvaatimuksia. Sosiaalipalvelut ovat suhteisiin perustuvaa työtä, jossa sekä työntekijä että asiakas vaikuttavat palvelukokemukseen. Siksi laadun tarkastelu ja arviointi on mutkikasta. Näyttää vakavasti siltä, ettei tavaratuotannosta monistetulla hankintamekanismilla oikein tavoiteta laadukkaan ja eettisesti kestävän palvelun ydintä. Sertifioitu laaturjestelmä ei aina takaa sosiaalipalvelua tuottavassa yrityksessä laadukasta palvelua, pahimmillaan ei edes asiakkaan perustarpeiden turvaamista nykyisissä sosiaalihuollon yksiköissä. Niinpä laadun seuraamisen lisäksi myös sen ulkopuolinen valvonta on haastavaa työtä.

Kuntia onkin julkisesti moitittu osaamattomuudesta sosiaalipalvelujen hankinnoissa. Kuvasin edellä palvelun hankintalogiikan lähtökohtaista hankaluutta. Lisäksi on mietitty, voitaisiinko vastuutonta voitontavoittelua harjoittavia yrityksiä suitsia pois markkinoilta. Kansalaisjärjestö Finnwatch tutkii yritysten yhteiskuntavastuuta ja yritystoiminnan globaaleja vaikutuksia. Sonja Finérin blogissa (2019) käsitellään pääministeri Juha Sipilän 13.2.2019 antamia neuvoja tuleville maakunnille: hoivatojen päättäjän tulisi Sipilän mukaan kysyä yrityksen arvoista ja verojen maksamisesta Suomeen. Finér vastaa kirjoituksessaan kipakasti, että valitettavasti hallituksen toimilla verovastuun huomioiminen julkisissa hankinnoissa on äärimmäisen vaikeaa ellei mahdotonta. Yritysten verovastuun valvominen ei siis käytännössä onnistu ja mahdollisen valinnanvapauden toteutuessa poissulkemisperusteet edelleen kapenevat. Sama blogi (Finér 2019) päättyy seuraavaan reippaaseen kannanottoon: "Hoivayhtiöitä koskeva skandaali on uusi muistutus siitä, että kun alamme poistaa vastuuttomalta voitontavoittelulta kontrolleja se potkaisee meitä persauksiin ja antaa meille juuri sitä mitä olemme tilanneet".

Nopeasti edennyt markkinoistuminen ei ole kuitenkaan ainoa muutosvoima yhteiskunnassamme. Ulkoistettua palvelutuotantoa on myös siirretty takaisinpäin kunnan omaksi toiminnaksi ja kansalaisjärjestöt voivat olla edelleen luomassa toisenlaisia kumppanuuskäytäntöjä (Anttonen ym. 2013).

Myös oma kotikaupunkini Jyväskylä on pitänyt yllä omaa palvelutuotantoa esimerkiksi lastensuojelulaitosten ja erityisryhmien asumispalvelujen osalta. Lisäksi vanhusten kotihoidon järjestäminen on päätetty palauttaa ostopalvelujen osalta kaupungin omaksi tuotannoksi, joskin rinnalla tarjotaan asiakkaalle valita yksityinen tuottaja palvelusetelin avulla (Raappana 2019). Toistaiseksi ei ole kiistatonta tutkimuksellista näyttöä siitä, että yrityspohjalta tuotettaisiin laadukkaampia tai edullisempia palveluja verrattuna julkiseen sektoriin. Lisäksi usein kustannusten vertailussa unohdetaan, että markkinaideologiasta syntyvät käytännöt kuten esimerkiksi hankinta- ja kilpailutusprosessit synnyttävät kunnille uusia kustannuksia (Anttonen ym. 2013.)

Sijaishuollon kohdalla lapsilähtöisessä kilpailutuksessa ei pidäkään olla lähtökohtaisesti tavoitteena vain sijaishuollon kustannusten lasku vaan palvelun vaikuttavuuden lisääminen. Tällöin kilpailutuksen toteutuksen tausta-ajatuksena ymmärretään, että vaikka yksittäisen sijoituksen kohdalla ei aina välttämättä saada kustannuksiltaan edullisinta kokonaisratkaisua, niin oikeasti lapsen tarpeisiin vastaavan sijoituksen kautta on lopulta parhaat mahdollisuudet päästä lapsen edun kannalta parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen. Vaikuttavuutta tarkasteltaessa tulisikin kiinnittää huomiota myös sijoituksen jälkeiseen aikaan, jolloin myös talouden kannalta tärkeitä kustannusten kokonaisvaikutuksia päästään arvioimaan pidemmällä aikavälillä. (Timonen-Kallio & Yliruka & Närhi 2017.)

3.4 Valvontatyön uusi suunta?

Tammikuussa 2019 nousi julkisuuteen vanhustenhuollon yksikön sulkeminen räikeiden epäkohtien vuoksi (Tiessalo 2019). Siitä alkoi vyöryä epäkohtien rypäs ympäri Suomea. Erityisesti esillä ovat olleet vanhustenhuollon yksiköiden asiakasturvallisuutta vakavasti vaarantavat tilanteet, mutta yhteydenotot ovat lisääntyneet myös muidenkin asiakasryhmien välittömästä kohtelusta, henkilöstön määrästä ja osaamisesta. Lokakuussa 2019 suljettiin myös ensimmäinen yksityinen lastensuojelulaitos (Tillaeus & Kivimäki 2019).

Konkreettisenä vastatoimena liberaalille valvontapolitiikalle lähetettiin helmikuussa 2019 valtionhallinnosta velvoittava ohjaukirje jokaiseen kuntaan siitä, että kaikki kunnan alueella olevat yksityiset ympärivuorokautiset yksiköt tuli tarkastaa seuraavan puolen vuoden aikana. Tarkastusten sisältöön määriteltiin tarkka yksityiskohtainen työlista muun muassa työvuorolistojen läpikäymisestä

henkilöstön kuulemiseen. Tämä ohjauskirje oli mielestäni virallinen signaali siitä, ettei yksistään omavalvontaa voida pitää enää riittävänä valvontamenetelmänä sosiaalipalveluissa. Lastensuojelun sijaishuollossa oli jo vuonna 2017 Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan mallinnustyöryhmän raportissa (Hoikkala ym. 2017) suositeltu kaikkien sijaishuoltoyksiköiden tarkastamista yhdenmukaisella mallilla. Valitettavasti yhteiskunnassamme hypetetty digiloikka ei ole ulottunut vielä valtion valvontaviranomaisten asiakirjoihin. Nykyisellään sosiaalipalveluiden toimintayksiköiden tarkastuskertomukset ovat edelleen jokaisen ylitarkastajan omista tiedostoissa, eivätkä näin ollen ole asiakkaiden tai kunnan viranomaisten nähtävillä eivätkä saatavilla kovinkaan helposti.

Rakenteellisen sosiaalityön opintojen kirkkaimpana oppina on mieleeni jäänyt asiakasosallisuuden luovuttamaton tärkeys eettisesti kestäville sosiaalipalveluille. Tiivistimme opintojen ryhmätyössä osallisuuden merkitystä seuraavasti: Vahvistamalla asiakasosallisuutta palvelukokemukset, sosiaalityön tulokset ja kokonaiset palvelurakenteet alkavat muuttua (Hiekka, Kontio, Leinonen & Metinen 2018).

Tämän periaatteen mukaisesti haluan jatkaa sen pohdintaa, mitkä voisivat olla asiakasosallisuutta ja vertaisuutta hyödyntäviä uudennlaisia valvontatyön muotoja. Haluan myös puhua edelleen huolellisesta, kasvokkaisesta ja asiakkaiden kokemustietoa tavoittavasta valvonnasta, jota ei voida tehdä kirjekurssina tutkimalla yksikön asiakirjoja eikä vain johdon kanssa keskustellen. Vaikka kirjoitelmani alussa kritisoin valtakunnan virallista valvontaohjelmaa omavalvontapainotuksesta, löytyy samasta asiakirjasta tukea myös kokemustiedon tärkeydelle: "Palvelujärjestelmän toiminnassa olevien riskien havaitseminen edellyttää ajantasaista ja vertailukelpoista tietoa siitä, miten palvelujärjestelmä vastaa lainsäädännön vaatimuksiin ja turvaa asukkaille lakisääteiset, heidän tarpeitaan vastaavat palvelut. Kokonaiskuvan saamiseksi palvelujen suoritustietojen lisäksi tarvitaan tietoja asiakkaiden tarpeista ja kokemuksista sekä palvelun laadusta." (Sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallinen valvontaohjelma vuosille 2016-2019 –päivitys vuodelle 2019, 9)

Tarvitsemme edelleen tarkkaa ennakkollista valvontaa, johon kuuluu tuottajien ohjausta ja neuvontaa. Toimintayksiköt tarvitsevat jatkuvasti kehittyvää omavalvontaa, joka kirkastaa palvelun toiminta-ajatusta, ylläpitää palvelun laatua, vahvistaa asiakasosallisuutta, vähentää turvallisuusriskejä ja lisää avointa, keskustelevaa toimintakulttuuria. Lastensuojelun laitospalveluissa onkin uutena

avauksena Lastensuojelun Keskusliiton toimesta julkaistu kesällä 2019 Meidän oma valvontasuunnitelma, Opas nuorten osallisuutta tukevaan omavalvontatyöhön lastenkodeissa, jonka mukaan lakisääteinen omavalvontasuunnitelma toimii parhaimmillaan sekä esimiesten ja työntekijöiden toimintakäytäntöjä ohjaavana asiakirjana että asiakkaiden tietolähteenä. Siksi tätä suunnitelmaa tulisi kirjoittaa myös niin, että esimerkiksi lastensuojelulaitosten nuoret voivat niitä ymmärtää. Sillä kaikille osapuolille turvallisen sijaishuollon toteuttaminen edellyttää yksikkökohtaisten toimijoiden riittävää yhteisymmärrystä. (Hoikkala & Pollari 2019.)

Sosiaalihuollon asiakkaiden oikeus hyvään palveluun edellyttää edelleen yksikkökohtaista valvontaa, jota tehdään viranomaistyönä. Mutta myös tämä perinteinen viranomaisvalvonta tarvitsee uudistukseen erilaisia menetelmiä tarkastella koettua palvelun laatua, jotka perustuvat vertaisuuteen ja kokemusasiantuntijuuteen. Sosiaalihuollon asiakkaat läheisineen tarvitsevat monipuolisia palautekanavia ja näiden palautteiden tulee olla ajantasaisessa keskusteluyhteydessä yksikkökohtaisen valvontatiedon kanssa. Tähän päätyvät myös Antti Hautamäki ja Kaisa Oksanen (2014) pohtiesaan hyvinvointiyhteiskunnan uudistamista innovaatiotutkimuksen näkökulmasta. Heidän mukaansa kansalaiset tulee ottaa mukaan kehittämään ja uudistamaan palveluita ja eri tahojen osaamista, kokemusta ja voimavaroja kannattaa hyödyntää aidosti laajoissa verkostoissa. Lisäksi erilaisia palveluja ja toimintamalleja on tärkeää ideoida ja kokeilla kaikkia osapuolia dialogisesti kuunnellen.

Valvontatyön turvallinen ja järkevä uudistuminen tarvitsee sellaisen lainsäädännön ja poliittisen linjauksen sosiaalipalvelujen toteutukseen ja niiden valvontaan, että palvelujen ensisijainen tehtävä on turvata asiakkaan oikeutta eettisesti kestäväan ja turvalliseen hoivaan, huolenpitoon ja suoje-
luun.

4 LAPSEN OIKEUS TURVALLISUUTEEN JA OSALLISUUTEEN SIJAISHUOLLOSSA

Syksyn 2016 työskenteli sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan kansallinen mallinnustyöryhmä osana Lasten ja perhepalveluiden muutosohjelman kehittämistyötä. Koko laajamittainen muutosohjelma oli suunnattu yhtenä silloisen hallituksen kärkihankkeena vahvistamaan lapsen osallisuutta ja lapsikeskeistä työskentelyä lasten ja perheiden palveluissa. Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan mallinnusraportissa korostetaan lapsikeskeisen ja lapsioikeusperustaisen työskentelyn periaatteita myös lastensuojelun valvontatyössä ja valvontatyöllä tarkoitetaan tässä yhteydessä sekä varsinaista laillisuusvalvontaa että sijaishuollon tarkoituksenmukaisuuden valvontaa ja toiminnan tukemista erilaisin ohjauskeinoin. (Hoikkala ym. 2017)

Mallinnusryhmän päätehtävä oli tuottaa kansallisesti yhdenmukainen sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan toimintatapa ja muun muassa vahvistaa sijoitettujen lasten kuulluksi tulemistä ja vaikutusmahdollisuuksia omiin kasvuyhteisöihinsä (Hoikkala ym. 2017). Pääsin liittymään tämän mallinnustyöryhmän työskentelyyn loppuvuodesta 2016 ja esittelemään siellä omaa kehittämistehtävääni nuorisokotien vertaisarvioinnista esimerkkinä pyrkimyksestä vahvistaa asiakkaiden ääntä ja tasapainottaa valtasuhdetta viranomaistiedon, yksikön työntekijöiden tarjoaman tiedon ja asiakaskokemusten kesken.

Lastensuojelun sijaishuollon laitokset ovat instituutioina pieniä, yhdellä osastolla voi olla sijoitettuna enimmillään seitsemän lasta (LsL 2007/417, § 59). Toiminnallisesti lastensuojelun toimintayksiköitä varjostaa ainakin osittain huonotapaisten lasten ja nuorten kasvatus- ja rangaistuslaitosten leima ja perinne, sillä laitostyyppisen huollon sisäänkirjoitettuna periaatteena on ollut nk. suojelukasvatus. Laitoksen tehtävänä on ollut suojella sekä yhteiskuntaa pahantapaisuuden leviämiseltä että lasta itseään henkilökohtaiselta turmelukselta (Pekkarinen 2010, 18).

Sijaishuollon laitossijoituksiin päädytään edelleen useimmiten tilanteissa, jossa lapsella on päihteiden ongelmakäyttöä, itsetuhoisuutta tai haastavaa käyttäytymistä. Suomalaisen lastensuojelun laajan menneisyystutkimuksen perusteella tiedämme, että lapset ja nuoret ovat valitettavasti kokeneet epäkohtia, laiminlyöntejä ja jopa suoranaista kaltoinkohtelua sijaishuoltopaikoissaan Suomessa vuosina 1937-1983. Tämän laajan tutkimuksen johtopäätösten mukaan lastensuojelussa on

kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen kohtaamiseen ja kuuntelemiseen sijaishuollon aikana. Sijoituspaikkoja tulee ennakoivasti valvoa huolellisesti ja samalla kehittää välineitä kaltoinkohteluun puuttumiseen. Havaittujen epäkohtien korjaamista koskevien suositusten toteuttamista ja vaikutuksia tulee seurata myös lainsäädännön tasolla. Tutkimukseen osallistuneet entiset asiakkaat korostivat sitä, että sijaishuoltoapaikkojen valvonnan tulee olla säännöllistä ja tehokasta ja sen tulee mahdollistaa lasten kohtaaminen ja kuuleminen. (Hytönen & Malinen & Salenius & Haikari & Markkola & Kuronen & Koivisto 2016.)

Nykytilanteesta tiedämme sijaishuollon nuorten kokemuksina suomalaisen tutkimuksen pohjalta melko vähän. Kuitenkin sijaishuollossa varttuvien lasten ja nuorten erityisen tilanteen vuoksi meillä on myös erityinen yhteiskunnallinen vastuu tietää heidän hyvinvoinnistaan ja kokemuksistaan (Pekkarinen & Heino & Pöso 2013). Riitta Laakson (2019, 73) tuoreen tutkimuksen Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset mukaan suurimmalle osalle tutkimukseen osallistuneista lapsista huostaanotto ja sijaishuoltopaikassa asuminen ovat tarkoittaneet heille "ilmapiihirtään turvallista, rentoa ja kannustavaa kasvuympäristöä, jossa he ovat tulleet nähdyiksi ja ymmärretyiksi. Pieni osa lapsista ja nuorista kertoo kohdanneensa sijaishuoltopaikassa turvattomuutta, omien kokemustensa vähättelyä, epäoikeudenmukaista kohtelua ja osattomuutta päätöksenteossa". Nämä tulokset osoittavat, että lasten ja nuorten kokemukset ovat sijaishuollossa monenlaisia. Lapset saattoivat kertoa monin tavoin merkittävästä hyvinvointinsa kohenemisestä sijaishuollon aikana, vaikka heillä oli ollut myös kokemuksia turvattomuudesta sijaishuoltopaikassa. Lisäksi oli tullut esille yksittäisiä kertomuksia asiattomasta ja epäoikeudenmukaisesta kohtelusta. Niinpä myös Laakso päätyy korostamaan, "ettei valvontaa voi jättää pelkästään laitosten omavalvonnan varaan. Lasten hyvinvoinnin kannalta on merkityksellistä se, miten sijaishuollon valvonta tulevaisuudessa järjestetään, miten valvontaa ohjeistetaan lainsäädännön tasolla ja miten sijaishuollon erityisyys huomioidaan parhaillaan menossa olevassa kokonaisuudistuksessa". (Laakso 2019, 73).

Timo Harrikarin (2019, 361) suomalaisen lastensuojeluhistorian tutkielman mukaan on lastensuojelutyön merkittävin kysymyksenasettelu parin viimeisen vuosikymmenen aikana liittynyt juuri lasten perusoikeuksiin ja osallisuuteen omissa asioissaan: "Perustuslain mukaiset rajoitustoimet kirjattiin lastensuojelulakiin 2006 ja samalla lausuttiin julki, ettei lastensuojelun sijaishuollossa sovellettaisi

mitään ihmis- ja perusoikeussäätelyn ulkopuolelle sijoittuvaa laitospöllän oppia." Samaan lastensuojelulain uudistukseen kuuluivat neljäs luku lapsen oikeudesta osallisuuteen ja loppupuolella rajoitustoimenpiteiden yksilöinnin jälkeen myös kolmastoista luku erikseen lastensuojelun valvonnasta (LsL 2007/417, § 20-24 ja § 78-81).

Sijaishuollon toimijat käyttävät erittäin vahvasti julkista valtaa ja siellä ollaan toistuvasti tekemisissä alaikäisen asiakkaan oikeusturvaan ja itsemääräämisoikeuden toteutumiseen liittyvien rajanvetojen kanssa. Siksi valvonnan tulee olla säännöllistä ja sen tulee mahdollistaa lasten kohtaaminen ja kuuleminen. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus velvoittaa Suomen valtiota takaamaan, että lastensuojelulaitokset noudattavat viranomaisten määräyksiä koskien turvallisuutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta sekä henkilökunnan riittävää valvontaa. Kyseinen sopimus täyttää tänä vuonna 30 vuotta ja Suomessa sopimus on ollut voimassa laintasoisena jo vuodesta 1991. (Hoikkala ym. 2017, Lapsen oikeuksien yleissopimus 60/1991)

Vertaisarvioinnissa on kyse juuri asiakasnuorten mielipiteiden kuulemisesta ja esiin nostamisesta arvokkaana asiakaspalautteena yksikön virallisten toimintaperiaatteiden ja omaoalvontasuunnitelmien rinnalle. Koska laitoksissa on sisäänrakennettuna imu yhtenäisille käytännöille, jotka edesauttavat näennäistä tehokkuutta ja systeemilähtöisesti sujuvaa arkea, on erittäin tärkeää tarkastella arjen toimivuutta yksilön näkökulmasta. Palvelujärjestelmän ehdoilla tapahtuvan toimintalogiikan sijaan tarvitaan asiakasnuorten tarpeista lähteviä ajattelu- ja toimintamalleja (Pohjola 2017). Myös edellä mainitun menneisyystutkimuksen johtopäätösten mukaan on sijaishuoltooalikkojen ulkopuolinen valvonta oleellisen tärkeää (Hytönen ym. 2016).

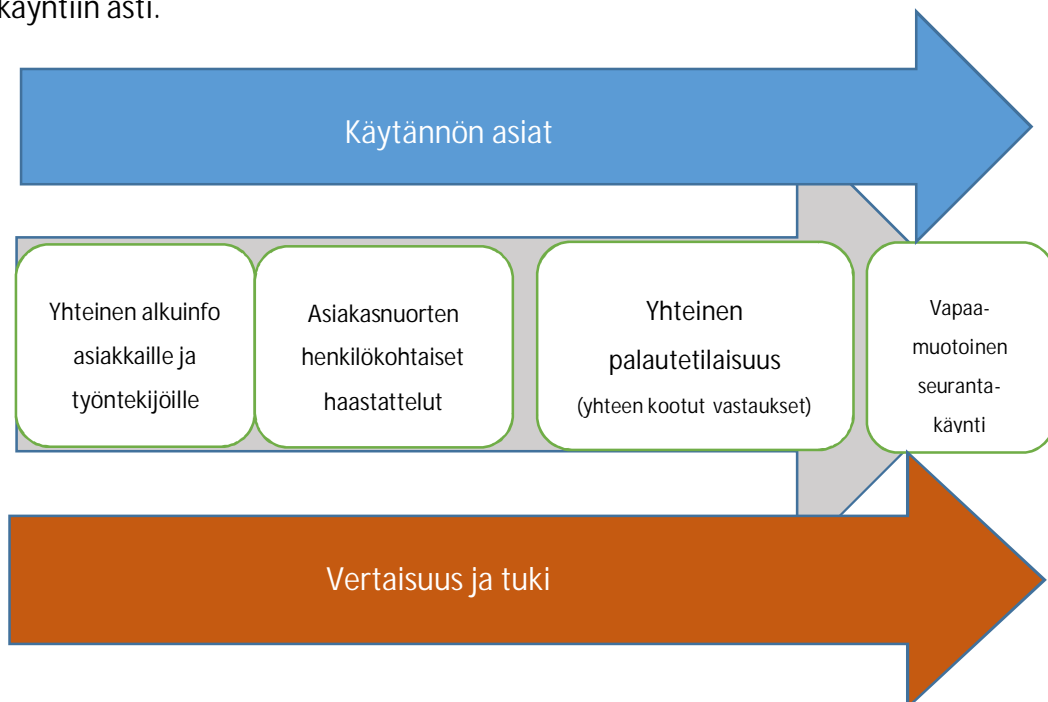
Vertaisarvioinnin kehittäminen on mukana parina mainintana mukaan myös Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan mallinnusryhmän raportissa; "tarkastuskäynneillä hyödynnetään jatkossa enemmän kokemusasiantuntijoita ja vertaisarviointitoimintaa" sekä ryhmätasolla lapsen kuulemisen tapoja ja osallisuuden kokemuksia vahvistetaan myös vertaisarviointia kehittämällä (Hoikkala ym. 2017, 17 ja 32).

5 VERTAISARVIOINNIN MALLIN KEHITTÄMISTYÖ JA PILOTOINTI

5.1 Sankarien kehittäjäryhmän toiminta

Nuorisokotien vertaisarvioinnin taustamallina on ollut Aspa-säätiön vertaisuuteen pohjautuva arviointi vammaisten asumispalveluissa. Säätiön kehittämässä mallissa koulutettu vertaistyöpari käy haastattelemassa vertaisarvioitavan asumisyksikön asukkaita ja yksittäisistä vastauksista laaditaan yhteinen kollektiivinen kooste. Nämä kootut vastaukset käydään keskustellen läpi asukkaiden ja työntekijöiden yhteisessä palautetilaisuudessa. Itse prosessi myös alkaa yhteisellä aloituskerralla yksikössä. Malli hyödyntää oivallisesti vertaisuutta ja vahvistaa asukkaiden osallisuutta omassa asuinympäristössään, jotka ovat Aspan arvioinnissa olleet yleensä erilaisia palvelukoteja. Asukkaiden itsensä kehittämä VERTAISarviointi on saanut myös kansallisen tunnustuksen oikeusministeriön myöntämän Demokratiapalkinnon vuonna 2014. (<https://www.aspa.fi/fi/vertaisarviointi-asumiseen-laaturia-ja-osallisuutta>)

Kuviossa 1 on kuvattu vertaisarvioinnin perusprosessi yhteisestä aloituskerrasta vapaamuotoiseen seurantakäyntiin asti.

Kuvio 1 Vertaisarvioinnin perusprosessi

Pääsin tutustumaan Aspa-säätiön vertaisarviointiin työssäni vammaispalvelujen puolella. Olin tuosta arjen asiakastietoa arvostavasta mallista hyvin vaikuttunut ja halusin lähteä selvittämään, olisiko malli siirrettävissä nk. hyvänä käytäntönä sijaishuollon nuorisokotipalvelujen puolelle. Rakenteellisen sosiaalityön koulutuksen alkaessa syksyllä 2016 olin saanut kehittämistehtävän aihiooni hyväksynnän Jyväskylän lastensuojelupalveluilta ja tärkeäksi kumppaniksi sitoutui valtakunnallinen lastensuojelun kehittämisjärjestö Pesäpuu ry. Jotta kehittämistyö etenisi alusta lähtien dialogissa kokemustiedon kanssa, perustimme Jyväskylään Sankarit-kehittäjäryhmän kutsumalla kuusi sijaishuollossa kasvanutta ja nyt jo aikuistunutta nuorta kehittämään yhdessä sisältöä nuorisokotien vertaisarviointiin. Ryhmäläisiä etsittiin jyvässeudun jälkihuollon työntekijöiden sekä Pesäpuun kokemusasiantuntijaverkoston kautta; ehdokkaita haastateltiin henkilökohtaisesti ja lähtökohtakriteerinä oli muun muassa se, että nuorella itsellään oli jo suoritettuna tai parhaillaan meneillään ammatilliset opinnot.

Sankarit-ryhmässä työskentelimme kokonaisen ensimmäisen toimintavuoden 2017 vertaisarvioinnin sisältökysymysten kanssa (yhteensä yli 10 kokoontumiskertaa). Heti tutustumisvaiheen jälkeen järjestimme ammattilaisille avoimen ryhmäkerran maaliskuussa 2017, koska halusimme tukea aktiivista vuoropuhelua sosiaalityöntekijöiden ja nuorisokotien henkilöstön kesken. Sankarit olivat lisäksi yksin tai yhdessä mukana erilaisissa työntekijäkokouksissa, sijaishuoltopäivien valmennusryhmissä, valtakunnallisten lastensuojelupäivien alatyöryhmässä ja jopa television ajankohtaisohjelmissä puhumassa turvallisen ja nuoria aidosti kuuntelevan sijaishuollon puolesta.

Ryhmän kokoonpano vaihtui useampaan kertaan heti ensimmäisen puolen vuoden jälkeen. Sankarien elämäntilanteet vaihtelivat, mutta ryhmän toiminta saatiin kuitenkin jatkumaan ja sijaishuollon keskeiset turvallisuusteemat muokkautuivat yhteisessä vuoropuhelussa yhdestä versiosta seuraavaan. Sankarien toiminnassa noudatetaan Pesäpuun kymmenisen vuotta kestäneen nuorten kokemusasiantuntijatoiminnan periaatteita siitä, että kokemusasiantuntijatyöhön kasvetaan (kehittäjä)ryhmätoiminnan kautta. Jokainen on tervetullut kehittämistyöhön omalla panoksellaan ja ryhmäprosessin kautta omat kokemukset saavat kaikupohjaa ja suhteutuvat muiden vertaisten kokemuksiin. Näin yksittäiselle jäsenelle tarjoutuu mahdollisuus liittyä oman henkilökohtaisen tarinansa kanssa ryhmässä muokkautuvaan yhteisölliseen tarinaan, jolloin ryhmä kannattelee ja myös suojaa jäseniään kuormitukselta uudenlaisen ryhmässä muokkautuvan identiteetin avulla (Rissanen ja Puu-

malainen 2016). Yksilöiden kokemusasiantuntijuudesta muotoutuu ryhmäprosessin kautta syvenevä tietämisen tapa, josta voi syntyä uudenlainen yhteisöllinen kokemusasiantuntijuus (Hokkanen & Nikupetri & Laitinen 2017).

Niinpä puhumme vertaisarvioinnin kohdalla ryhmävalmennuksesta tehtävää varten, koska sitoutuminen kehittäjäryhmään toimintaan on välttämätöntä myös koko vertaisarvioinnin prosessin ajan. Pesäpuulta ilmestyi samaan aikaan vuonna 2017 kirjanen Muutosvoimaa – Kohti nuorten kokemusasiantuntijuutta lastensuojelussa. Tuon oppaan mukaan lastensuojelun kokemusasiantuntijana voi toimia erilaisissa tehtävissä ryhmän rivijäsenestä aina erikseen palkattuun asiantuntijatehtävään asti. Vertaisarviointi on mainittu listan loppupäässä vaativana vapaaehtoistyönä ja koko kokemusasiantuntijatoiminnan arvoperustana mainitaan ”nuorten näkeminen osaavina ja ajattelevina toimijoina taustastaan huolimatta”. (Barkman & Inkinen & Isoniemi & Varilo 2017.)

Yksittäisen henkilön oma kokemus liittyy aina intiimiin ja ei-julkiseen; henkilökohtaisiin suhteisiin, tilanteisiin ja tapahtumiin, jotka ilmenevät muistoina ja tunteina. Asiantuntijuus puolestaan paikantuu jaettuun ja julkiseen, virallisiin toimintoihin ja palveluihin. Kokemusasiantuntijuudessa yksityinen ja julkinen yhdistyvät horisontaalisesti ja tuovat asiakkaan ja työntekijän samalle toiminnalliselle kehälle. Kokemusasiantuntijuuden perusta on henkilökohtaisesti merkityksellisen tiedon jaettavuudessa. Vuorovaikutteiset suhteet vertaisten ja työntekijöiden kesken mahdollistavat erilaiset tiedon muodot ja tietämisen tavat. (Laitinen & Nikupetri 2016.)

Kokemusasiantuntijatiedon käsittelyyn ja tiedolla vaikuttamiseen tarvitaan lastensuojelun nuorten kehittäjäryhmissä turvallisia työntekijöitä, jotka pitävät ryhmässä jaettua kokemustietoa arvokkaana ja sitoutuvat viemään kokemustiedon tärkeitä sisältöjä yhdessä nuorten kanssa eteenpäin (Barkman ym. 2017). Sankarien ryhmässä ammattilaisina ovat lisäksi olleet Jyväskylän kaupungin jälkihuollon sosiaalityöntekijä Maarit Lamberg sekä aluksi Pesäpuun kehittämisspällikkö Johanna Barkman ja sittemmin kehittäjäsosiaalityöntekijä Johanna Liukkonen. Kehittämispöytätyön aikana Pesäpuulle palkattiin projektirahoitusten kautta asiantuntijatehtävään kokemusasiantuntija Onni Westlund, jonka työpanos suuntautui kesästä 2018 alkaen enemmän Tampereen seudulle sekä Katriina Nokireki, joka työskentelee edelleen aktiivisesti myös Sankareissa (<https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/up2us/>).

Samaan aikaan kehitettiin Pohjois-Savon Lape-hankkeessa yhdessä Pesäpuun kanssa vertaisarviointia myös perhehoitoon. Siellä menetelmää alettiin kutsua paikallisen Kokemuskuulija-kehittäjäryhmän työskentelyn edetessä perhehoidon vertaiskehittämiseksi ja –arvioinniksi. Tämä perhehoidon vertaiskehittäminen pilotoitiin ryhmämuotoisena arviointiprosessina (Westlund 2018). Pesäpuun työntekijöiden mukaan molemmissa kokemusasiantuntijaryhmissä työstettiin keskustellen samoja turvallisen sijaishuollon teemoja, vaikka peruskehikkona olikin kaksi erilaista sijaishuollon toteuttamistapaa: toimeksiantosuhteiset perhehoitajat ja heidän yksityiset kotinsa perhehoidossa sekä luvanvaraiset nuorisokodit lastensuojelun laitospalveluina. Myös Kuntoutussäätiön ja Mielenterveyden keskusliiton Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta (Hietala ja Rissanen 2015, 23) mainitsee kokemusasiantuntijan tehtävänä kehittäjän, kouluttajan ja tiedottajan roolin ohella kokemusarvioijan ja –auditoijan: ”Kokemusarvioijat osallistuvat palvelujen toimivuuden, laadun ja tilan tai ihmisoi-keuksien arvioimiseen ja kokemusarvioinnin avulla pyritään parantamaan palvelun vaikuttavuutta ja laatua. Arviointi on kokemusperäistä ja käyttäjälähtöistä.” Nuorisokotien vertaisarviointi kiinnit-tyy näihin samoihin tavoitteisiin ja tuo vielä vertaisuuden elementin elävästi mukaan prosessiin sen kautta, että haastatteluja on tekemässä aina vertaispari ja taustalla on koko prosessin ajan Sanka-rien kehittäjäryhmä vahvistettuna toimintaan sitoutuneilla työntekijöillä.

5.2 Vertaisarvioinnin käytännön toteutus

Suunnittelutyöstä etenimme mallin pilotointiin siten, että vuoden 2018 tammikuussa vertaisarvioi-tiin yksi kaupungin nuorisokoti ja sen jälkeen olemme vuosina 2018-2019 vertaisarvioineet yhteensä neljä kaupungin ylläpitämää ja viisi yksityisen palveluntuottajan nuorisokotia. Oma tehtäväni ver-taisarvioinnin prosessissa on ollut ensinnäkin esittää vertaisarvioitavalle nuorisokodille perusidea ja kartoittaa kiinnostusta asiaan. Olen sopinut konkreettisia aikatauluja ja motivoinut yksikköä kokei-lemaan uudenlaista palautemallia. Kokemuksen kautta olemme lisänneet Aspa-säätiön luomaan pe-rusprosessiin extra-aloituksena vierailun nuorisokodin työntekijäpalaveriin, jolloin koko henkilö-kunta saa perustietoa asiasta ja tapaa minun lisäksi myös jo ainakin yhden vertaisen, joka on tu-lossa tekemään konkreettisia asiakasnuorten haastatteluja. Nuorisokotien henkilökunta on ollut ak-

tiivisesti kiinnostunut vertaisista ja vertaisarvioinnista ja tämä uusi alkutapaaminen on osoittautunut tärkeäksi lisäämään luottamusta tulevaan vertaisarvioinnin toteutukseen, sillä ohjaajien tehtäväksi jää käytännössä kertoa vertaisarvioinnin mahdollisuudesta asiakasnuorille.

Seuraavaksi olemme jakaneet nuorisokodille asiakasnuorten käyttöön info-vihkot, joissa on kerrottu vertaisarvioinnin tavoitteet ja keskeiset teemat. Tämä kirjallinen materiaali on toimitettu nuorisokodille noin viikkoa ennen varsinaista alkuinfoa, joka järjestetään kasvokkain nuorisokodissa yhteisenä tapahtumana asiakasnuorille ja nuorisokodin henkilökunnalle. Alkuinfoa on ollut pitämässä se vertaispari, joka myös haastattelee vertaisarviointiin vapaaehtoisesti osallistuvia nuorisokodin nuoria. Olen itse osallistunut alkuinfoon ja välillä mukana on ollut myös joku muu Sankarien tausta-aikuisista. Käytännössä alkuinfot ovat toteutuneet niin, että välittömästi infon jälkeen on ollut 1-3 nuoren haastattelu ja muiden halukkaiden kanssa on henkilökohtaisia haastatteluja soviteltu lähipäiviin. Tähän mennessä haastatteluja on kertynyt 4-5 yksikköä kohden (yhteensä noin 40 vastaajaa). Jos alkuinfon jälkeen paikalla olevista nuorista on löytynyt ensimmäiset rohkeat haastateltavat, on heidän kommenttinsa haastattelun jälkeen näyttänyt toimivan hyvänä motivointipuheena seuraaville. Itse haastattelut ovat kestäneet puolesta tunnista yli kahteen tuntiin ja paikaksi on yleensä valikoitunut yksikön neuvotteluhuone tai joskus nuoren omasta toiveesta hänen oma huoneensa.

Vertaisarvioinnissa Sankarien vertaispari haastattelee nuorisokodin nuoria henkilökohtaisesti vapaaehtoisuuteen perustuen. Työparista toinen on enemmän aktiivisemmän haastattelijan roolissa ja toinen kirjaa vastaukset suoraan kannettavan tietokoneen avulla webropol-pohjaan, josta yksittäiset vastaukset saadaan koottua kollektiiviseksi koosteeksi. Vastausten kirjaaminen on siis avointa ja reaaliaikaista. Suunnitteluvaiheessa puhuin itse painokkaasti ajantasaisen kirjaamisen puolesta, koska pidän tärkeänä sitä, etteivät vastaukset unohdu tai muokkaannu muistinvaraisesti toislaiseksi kuin mitä nuori on vastatessaan tarkoittanut. Kaikki haastattelut ovat toteutuneet yleensä viikon sisällä aloitusinfosta. Vertaisten kohdatessa nuorisokodin nuoria olemme me Sankarien aikuiset saatavilla mobiilisti tai tarvittaessa antamassa myös kasvokkain lähityönohjauksellista tukea. Itse olen välillä odotellut nuorisokodin yleisissä tiloissa tai vaihtoehtoisesti poistunut paikalta ja palannut mahdollisesti hakemaan vertaisia haastattelujen jälkeen. Paluumatkalla autossa ovat vertaiset voineet puhaltaa päällimmäisiä tuntemuksiaan ääneen sekä toisilleen että meille työntekijöille (kyyditysten tarpeita olemme jakaneet ryhmässä työntekijöiden kesken).

Koska haastateltavat asiakasnuoret ovat nuorisokodeissa alaikäisiä, jouduimme ratkaisemaan kysymystä, tarvitaanko asiakasnuorten haastatteluihin lupaa heidän vanhemmiltaan. Elina Pekkarinen (2015) kirjoittaa artikkelissaan Näkymättömäksi suojellut lapset lastensuojelutyön tutkimuksen haasteista ja mahdollisista esteistä. Näitä esteitä hän nimeää eräänlaisiksi portinvartijoiksi, jotka vaikeuttavat ja jopa estävät tutkijaa pääsemään esimerkiksi haastattelemaan suoraan lastensuojelun asiakaslapsia. Lapsen haastattelemiseksi saatetaan Pekkarisen mukaan vaatia muun muassa lupaa hänen huoltajaltaan, muttei lapselta itseltään. Kuitenkin Lapsen oikeuksien yleissopimuksen (60/1991) 13. artiklan mukaan ”Lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä. Tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai missä tahansa muussa lapsen valitsemissa muodossa.” Tähän mielipiteen ilmaisemisen vapauteen vedoten olemme haastatelleet nuorisokotien asiakasnuoria kysymättä erikseen lupaa heidän vanhemmiltaan. Vertaisarvioinnista on sen sijaan lähetetty nuorisokodin toimesta etukäteen infokirje sijoitettujen lasten vanhemmille, jossa on kerrottu vertaisarvioinnista nuorisokodin uudenlaisena asiakaspalautemallina. Kirjeessä on vanhemmille luvattu myös mahdollisuus saada jälkikäteen nuorisokotia koskevat vertaisarvioinnin tulokset tiedokseen. Tähän mennessä vain yksi vanhempi on ollut asiasta kiinnostunut.

Kun kaikki haastattelut on tehty, saadaan webropol-pohjasta yhteenvetona kootut vastaukset. Nämä vastaukset käydään ko. vertaisparin kanssa keskustellen läpi ja niistä muokataan palautevihko, jossa kerrotaan nuorten vastaukset aihealueittaan ja lisäksi siihen on koottuna vertaisparin havainnoista syntyneitä terveisiä nuorisokodille. Vertaiset kertovat vastaukset yhteisesti keskustellen palautetilaisuudessa, joka on pidetty noin kuukauden päästä info-kerrasta nuorisokodin yhteisissä tiloissa. Tuohon tilaisuuteen olen kutsunut henkilökohtaisella sähköpostilla myös sillä hetkellä nuorisokotiin sijoitettujen nuorten vastuusosiaalityöntekijät. Sähköpostin on liitetty myös Up2Us-hankkeen videolinkki, jossa sosiaalityöntekijöitä motivoidaan tulemaan paikalle. Sosiaalityöntekijöitä on osallistunut palautetilaisuuteen nolasta lähes kahteenkymmeneen. Yhtään sosiaalityöntekijää ei saapunut paikalle nuorisokotiin, jonka kaikki sijoitukset olivat toisilta paikkakunnilta ja puolestaan ennätysmäärä osallistujia tuli kaupungin oman kaksiosastoisen nuorisokodin palautekertaan.

Erityisesti prosessin loppuvaihe on vielä kehittämistyömme pohdinnassa. Miten voisimme olla tukemassa avointa ja keskustelevaa toimintakulttuuria yksiköissä myös jatkossa? Vertaisarviointi painottaa sekä niitä asioita, jotka toimivat laitoksessa hyvin että nostaa esille joillakin osa-alueilla jopa

ihan konkreettisia kehittämistarpeita. Olemme tähän asti käyneet palautekerran jälkeen parin kuukauden päästä vielä vapaamuotoisilla seurantakahveilla, jolloin on keskusteltu koottujen vastausten keskeisistä sisällöistä. Järjestimme Sankarien kanssa marraskuussa 2019 työkokouksen niiden nuorisokotien henkilöstölle, jotka olemme jo vertaisarvioineet ja saimme yhteiseen keskusteluun osallistujia seitsemästä eri laitoksesta. Yleinen palaute vertaisarvioinnista oli hyvin rohkaisevaa ja haastattelut oli koettu toimiviksi, vaikka mukana oli sekä päivystystyyppisiä lyhytaikaisiin sijoitustarpeisiin vastaavia laitoksia että pitkäaikaista sijaishuoltoa tarjoavia yksiköitä. Yksiköistä käsin toivottiin edelleen myös noita seurantakäyntejä, joten niiden sisältörakennetta joudumme edelleen miettimään Sankarien kanssa.

Omaan rooliini prosessissa kuuluu kertoa yksiköissä myös nuorten kuullen, että nuorisokoteihin tehdään määräajoin tarkastuskäyntejä ja että tämä vertaisarviointi on uudenlainen tapa kuulla nuoria itseään talon toiminnasta. Pidän vertaisarvioinnin tuloksia erittäin uskottavana asiakaspalautteena toiminnan laadusta. Nostan nämä tulokset keskusteluun myös yksiköihin tehtävillä perinteisellä valvontakäynnillä, jotka toteutuvat Jyväskylässä yksityisten palveluntuottajien luokse yhdessä aluehallintoviraston ylitarkastajan kanssa noin parin vuoden välein ja kaupungin omiin yksiköihin vähän harvemmin.

Näillä tarkastuskäynneillä on paikalla olevia sijoitettuja nuoria kuultu valvontaviranomaisten toimesta aiemmin satunnaisesti ja jatkossa lastensuojelulain meneillään olevan uudistuksen myötä veloitettusti. Aluehallintoviraston tulee valvontaa toteuttaessaan ja sijaishuoltopaikkojen valvontakäynneillä kuulla lasten näkemyksiä ja kokemuksia (HE 237/2018). Sijaishuollossa olevilla lapsilla on toistuvia kokemuksia lähipiirissä vaihtuvista aikuisista. Syntymäkodissa on saattanut olla eri perhekokoonpanoja, päiväkodeissa ja kouluissa ovat vaihtuneet työntekijät ja oma sosiaalityöntekijä on valitettavasti todennäköisesti vaihtunut lastensuojeluasiakkuuden aikana. Myös laitoksessa aikuiset vaihtuvat työvuoroissa ja välillä töissä ovat myös vakituisten omaohjaajien lisäksi sijaiset. Siksi haluan tällä kehittämistyöllä olla luomassa vaihtoehtoisia, lapsiystävällisiä tapoja kuulla asiakasnuoria sen sijaan, että pelkästään kasvattaisimme alati vaihtuvien ja asioita kyselevien aikuisten määrää sijaishuollon lasten elämässä. Vertaisarviointi ei voi korvata oman sosiaalityöntekijän tai omaohjaajan tärkeää tehtävää ja on perusteltua, että lakiuudistuksessa korostetaan lapsen kuulemistakin myös valvontatyössä. Mutta näiden rinnalle asiakasnuoret mielestäni ansaitsevat uusia kuulemisen ja

kohtaamisen tapoja, joissa päästään hyödyntämään kokemusasiantuntijuuden ja vertaisuuden voimaa.

5.3 Vertaisarvioinnin sisältökysymykset

Haastattelukysymysten perusrunkoa muotoiltiin vuonna 2017 ja kysymyksiä on arvioitu ja muokattu pilotointien perusteella vielä vuosina 2018 ja 2019. Koska haastattelurunko on vieläkin kehittämistyön alla, kerron kysymysteemoista tässä kirjoitelmassa vain otsikkotasolla. Konkretisoin kysymyksiä käytännön esimerkkien ja viiden nuorisokodin vertaisarviointista koottujen tulosten avulla seuraavassa alaluvussa 4.4. Aiheryhmittely on syntynyt Sankarien kokemusasiantuntijatiedon sekä meidän työntekijöiden ammatillisen tiedon synteessä. Pohjamateriaalina olivat myös Pesäpuun Selviytyjät-ryhmän vuosina 2011-2015 laatimat Checkpoint –kortit, jotka on pelivälineenä tarkoitettu avuksi nuoren ja aikuisen kohtaamiseen.

Asiakasnuorilta kysytään vertaisarvioinnin haastattelussa monin eri kysymyksin, minkälainen on heidän kokemuksensa arjen sujuvuudesta nuorisokodilla ja minkä laatuista tukea ja huolenpitoa he ovat itse saaneet nuorisokodin työntekijöiltä. Lisäksi jatkokysymyksenä pyydetään tarkentamaan myös sitä, onko näihin itseä koskeviin asioihin päässyt vaikuttamaan? Kysymme myös, onko melko tiiviissä nuorisokotiyhteisössä mahdollisuus yksityisyyteen ja yksilölliseen kohteluun sekä miten nuoret kokevat yksikön säännöt ja mahdolliset rangaistukset? Nuorisokotiin kohdennettujen kysymysten joukkoon on ainoana poikkeuksena otettu mukaan muutama kysymys omasta sosiaalityöntekijästä, koska vastuusosiaalityöntekijä on sekä lainsäädännön perusteella että nuorten käytännön elämän kannalta keskeisen tärkeä toimija nuorisokotisijoituksen aikana.

Vertaisarvioinnin haastattelukysymykset ryhmittyvät kolmeen eri teemaan:

- 1) Elämäni täällä – nuorisokoti asuinympäristönä
*kysymyksiä nuorisokodin sijainnista, omasta huoneesta, normipäivästä ja sen tekemisistä sekä mahdollisuuksista olla oma itsensä nuorisokodilla
- 2) Minä&mun asiat – nuoren oma osallisuus ja toimijuus
*kysymyksiä koulu- ja opiskeluasioista, rahasta, yksityisyydestä, yhteydenpidosta kavereihin ja omaan perheeseen, kokemuksia sosiaalityöntekijästä ja palaverista
- 3) Nuorisokoti tässä ja nyt – perustarpeet ja -oikeudet sekä turvallisuus

*kysymyksiä ruoan riittävydestä ja laadusta, nukkumisesta, terveyden eri osa-alueiden tukemisesta, ohjaajista ja johtajasta, koetusta turvallisuudesta, säännöistä ja rajoitustoimenpiteiden käytännöistä

Nuoret saavat lisäksi antaa nuorisokodilleen yleisarvosanan tähtiasteikolla 1-5 ja kysymysten lopussa he pääsevät antamaan palautetta myös vertaisarvioinnin toteutuksen tavasta ja sisällöistä. Kysymysten joukossa on avointen kysymysten lisäksi valmiiksi tarjottuja asteikkovastausvaihtoehtoja sekä paljon myös tilaa mielipidettä tarkentaville perusteluille.

Haastattelukysymysten ryhmittelyyn päädyttiin Sankari-ryhmässä keskustellen. Lähes vastaava teemajaottelu löytyy Tiina Muukkosen ja Hanna Tulensalon (2018) artikkelista Tutustumalla lapsi tulee näkyväksi – pienen lapsen kokemusten kuuleminen lastensuojelussa kirjassa Lasten haastattelu lastensuojelussa:

- 1) Turvallisuus ja ihmissuhteet (lapsen kokemus ihmissuhteista ja turvallisuudesta)
- 2) Minäkuva (lapsen käsitys itsestään)
- 3) Arki, toimijuus ja toimintakyky (lapsen kokemus perheestä päiväkodista tai koulusta, vapaa-ajasta ja ystävistä).

Muukkosen & Tulensalon (2018) mukaan lasta tulee kohdata haastattelutilanteessa lapsiystävällisesti eli hänen ikätasoonsa ja arkeensa sopivin termein. Näin toimien voidaan saada käsitystä siitä, miten hän kokee oman arkensa, elämäntilanteensa, itsensä ja läheisenä. Juuri tähän nuorten ikätasoiseen ja arkeen sopivaan puhetapaan on pyritty myös vertaisarvioinnin kysymyksissä.

Vertaisarvioinnin avulla halutaan vahvistaa nuoria nimenomaan aktiivisen toimijan roolissa, jolloin he itse ovat vahvasti sekä kertojia, kuulijoita että kokijoita. Sillä myös laitoksen arjessa on aina tapahtumia ja tilanteita, joita työntekijätkään eivät tiedä. Asiakasnuorten omia kokemuksia ja mielipiteitä halutaan kuulla ja välittää ilman, että niitä tulkitaan, selitetään tai muunnetaan aikuisten toimesta.

Nuoren osallisuutta on se, että hän voi olla itse kykyjensä ja tahtonsa mukaan määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa nuorisokodissa tehtävää työtä, sillä ainakin pidempiaikaisissa sijoituksissa siitä muodostuu arjen merkittävä lähiyhteisö. Mahdollisuudella olla mukana omien asioiden käsittelyssä on myös ratkaisevaa merkitystä nuoren identiteetin kehittymisen kannalta. Osallisuus lisää ymmärrystä omasta itsestä osana yhteisöä; osallisuuden kautta opetellaan voimakkaissa nuoruusiän kasvuvaiheissa olemaan ja elämään yhdessä. (Hotari & Oranen & Pösö 2009.)

Hanna Tulensalon (2016) mukaan myös lapsen kuulijan positiota olisi monella tapaa vahvistettava lastensuojelun käytännöissä, jotta välttyttäisiin tilanteilta, että lapselta kyllä odotetaan kannanottoa, mutta hänelle annettava informaatio kyseisestä asiasta jää liian niukaksi tai vaikeaselkoiseksi. Tämä yleinen tiedon puute on ollut myös Sankareille tuttua omina kokemuksina sijaishuollon ajalta ja se on tullut vastaan myös nykyisten asiakasnuorten kokemuksina esimerkiksi heidän lähitulevaisuuteensa vaikuttavien päätösten perusteista. Vertaisarvioinnin haasteena onkin sisällöltään riittävän tarkan ja nuoria tavoittavan ennakkotiedotuksen toteuttaminen nuorisokodeissa. Ja sama sopivan ja luotettavan tiedon jakamisen haaste jatkuu varsinaisissa asiakashaastatteluisa sekä palautetilaisuuksissa.

5.4 Vertaisarvioinnin koottuja vastauksia

Helmikuussa 2019 pidimme vertaisarvioinnista Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen järjestämässä Social Cafessa kaikille avoimen Vertaisarvioinnin työpajan, jossa kerroimme ensimmäisinä vertaisarvioitujen nuorisokotien vastausten koottuja tuloksia. Näissä tuloksissa oli yhteensä 25 nuoren vastauksia viidestä eri nuorisokodista. Vertaisarvioinnin sisällön konkretisoimiseksi kerron seuraavaksi pääkohtia näistä tuloksista.

Nuorten antamien tähtiarvosanojen keskiarvo nuorisokodeista oli 3,8 (asteikolla 1-5). Nuorisokodin sijaintiin oltiin melko tyytyväisiä; mukana olleiden yksiköiden etäisyys Jyväskylän keskustasta vaihteli kolmesta kolmeen kymmeneen kilometriin. Oma huone oli jokaiselle nuorelle nuorisokodissa tärkeä paikka ja esimerkiksi sen sisustukseen oli pystytty myös vaikuttamaan; tosin äänieristykseen oltiin usein tyytymättömiä. Arkipäivää rytmitti useammalla vastaajista koulunkäynti ja kaikki kokivat, että harrastamismahdollisuuksiin pystyi itse vaikuttamaan: "harrastaminen on itsestä kiinni". Lisäksi nuoret saivat mielestään olla nuorisokodilla oma itsensä (keskiarvo 5,2 asteikolla 1-6). Nuoria oli vastausten mukaan kohdeltu yksilöllisesti ja kannustettu omissa asioissa; "kyllä kehutaan, mä en halua saada liikaa huomioo, vaikka mä yritänkin välillä saada huomioo", "kyllä saa nuhteitakin, jos hölmöilee".

Nuorisokoti oli tuntunut selvän enemmistön mielestä haastatteluhetkellä omaan elämäntilanteeseen nähden oikealta paikalta ja "siellä oli myös hyvä olla, vaikka välillä tuntui yksinäiseltä". Ruokaa

oli joka paikassa ollut riittävästi ja nukkumisen kysymyksiin sai keskiarvoksi 4, asteikolla 1-6. Nuorisokoti oli koettu hyvin turvalliseksi paikaksi (ka. 5,4 asteikolla 1-6). Yleisturvallisuutta on luomassa aikuisten läsnäolo ja turvallisuuden kokemusta voidaan vastausten perusteella lisätä yksinkertaisesti vahvistamalla nuorten ja ohjaajien keskusteluyhteyttä. Kuitenkin turvallisuutta koskevan lisäkysymyksen mukaan peräti kolmasosa vastaajista oli itse nähnyt tai kokenut fyysistä, psyykkistä tai seksuaalista väkivaltaa nuorisokodilla, esimerkkinä nousi esille muun muassa kiusaamiskokemuksia. Nämä turvattomuuskokemukset olivat vastausten perusteella yllättävän samanlaisia verrattuna Riitta Laakson (2019) tutkimustuloksiin, joihin viittasin lopputyön kolmannessa luvussa perusteluina ulkopuolisen valvonnan tarpeellisuudesta.

Kaikki vastaajat tiesivät oman sosiaalityöntekijänsä nimen, tosin kokemukset mahdollisuudesta pitää häneen yhteyttä vaihtelivat suuresti. Ääripäässä kahden vastaajan mukaan "sitä ei tavoita ikinä". Samoin vaihtelivat kokemukset palaverista. Toisten mukaan "asioita on käyty kanssani hyvin ennalta läpi ja pääsääntöisesti mua uskotaan ja otetaan todesta", mutta toisaalta oli koettu, että "joskus entinen johtaja puhui aivan liikaa ja pahimmillaan jotain asiaa kysyttiin vain äidiltä eikä minulta".

Jokaisella vastanneella nuorella oli nimetty 1-3 omaohjaajaa ja suhde omaan aikuiseen koettiin erittäin tärkeänä. Henkilökunnan määrään oltiin yleensä tyytyväisiä, mutta erityistilanteissa oli ohjaajaresurssi koettu liian vähäiseksi (esim. jonkun nuoren hatkatessa). Ilmapiiri oli joka paikassa vastausten mukaan ihan hyvä, tosin oli ilmennyt "ajoittain aika paljon draamaa ja ovien paiskomista". Nuoria oli kohdeltu henkilökunnan toimesta pääasiassa hyvin ja tasa-arvoisesti eikä nuorten ollut yleensä tarvinnut turvautua huijaamiseen selvitäkseen arkipäivän haasteista nuorisokodilla. Uuden nuoren tulo laitopsyhteisiin tunnistettiin vastauksissa hyvin kriittisenä hetkenä. Kaikenlaisille tunteille ja niiden ilmaisemiselle oli myös ollut nuorisokodeissa melko hyvin tilaa. Nuoret rohkenivat huomauttaa vastauksissaan kuitenkin siitä, että "ohjaajien puolelta huumoriksi tarkoitettu muiden kuullen ääneen lausuttu letkautus oli tuntunut välillä loukkaavalta".

Itsemääräämisoikeuteen kohdistuva rajoittaminen ja siihen puuttumisen tavat ovat laitospalvelujen lainsäädännössä entisestään tarkentuvia kohtia, siksi myös nämä kysymykset ovat vertaisarviointien kysymyksissä mukana. Nuorisokodin säännöt olivat hyvin nuorten tiedossa (ka. 4,9 asteikolla 1-6) ja

niitä pidettiin melko oikeudenmukaisina (ka. 4,7). Rajoitustoimenpiteistä oli tehty nuorten kokemuksen mukaan asianmukaiset päätökset ja ne oli perusteltu hyvin. Yksittäisiä kokemuksia oli myös siitä, että joukkorangaistuksen tapaan oli nuorisokodin tilan sotkemisesta tullut seuraamuksia kaikille nuorille. Vastauksista löytyi myös suorasanaainen viisas kasvatuksellinen ohje: ”rangaistukset eivät auta nuorta kehittymään”.

Haastattelun loppuun kysytään nuoren tulevaisuuden näkymistä ja mahdollisista unelmista. Tulevaisuus näyttää nuorten mielestä ”valkean ja pimeän välimaastolta, harmaalta, melko hyvältä ja jopa valoisalta”. Enemmistö vastaajista koki, että heitä oli rohkaistu unelmoimaan nuorisokodissa.

Nuoret saivat myös nimetä, mitä nuorisokodille tarvittaisiin vielä lisää? Ehdotuksista löytyi konkreettisia esineitä, kuten kylpyamme, koriskori tai pleikkari. Lisäksi arkea haluttiin parantaa toivomalla mm. palaverieihin ruokaa, yhteistä pelihenkeä, mielenterveysasioihin perehtynyttä työntekijää henkilökunnan vahvistukseksi ja täsmällisesti maksettavia viikkorahoja. Yleistoiveena oli myös mainittu nykyisen lastensuojelulainsäädännön mukaisesti, että ”asiat ratkaistaisiin aina yksilöllisesti”. Loput kehittämistarpeet oli kohdistettu suoraan jo aiemmissa vastauksissa erittäin tärkeäksi koettuun omaohjaajasuhteeseen:

*omaohjaajalle lisää ymmärtämystä ja inhimillisyyttä,

*ohjaajan kanssa kaupoilla käynti on tärkeää ja siksi se tulisi paremmin aikatauluttaa sekä

*tarvitaan rauhallinen tila omaohjaajakeskusteluihin (että muut eivät ole kuulemassa).

Toistaiseksi kaikissa tähän mennessä vertaisarvioituissa laitoksissa ovat vastausten perusteella asiat olleet yleisesti melko hyvin. Jokaista nuorisokotia on voitu kannustaa jatkamaan ja vahvistamaan nuorten osallisuutta tukevia toimintakäytäntöjä. Kuitenkin joka paikassa on nuorten mielestä löytynyt myös jotain kehitettävää. Vastausten mukaan omaohjaaja-suhde on nuorille hyvin tärkeä. Turvalliseen vuorovaikutussuhteeseen perustuva sijaishuollon työ mainitaan myös nykyisissä laitostyön oppaissa. Lastensuojelun terapeuttisen laitospäivätoiminnan mallinnuksen mukaan kyseessä on nimenomaan suhteissa rakentuvasta työskentelystä: ”Hyvän laitospäivätoiminnan suhteissa rakentuvia elementtejä ovat esimerkiksi lapsen turvallisuutta vahvistava ajattelu laitoksesta kotina, oman historian läpikäyminen myönteistä minäkuvaa rakentavana tekijänä sekä tulevaisuuden suunnittelu toimijuutta vahvistavana elementtinä” (Timonen-Kallio ym. 2017).

5.5 Vertaisarviointi erityisenä kohtaamisen tapana

Vertaisarvioinnissa erityistä on se, että sijaishuollossa asuvia nuoria ovat kohtaamassa ja kuulemassa aikuistuneet vertaiset, joilla on omakohtaisia kokemuksia sijaishuollossa kasvamisesta. Vertaisten omakohtainen kokemustieto näyttää muotoutuvan haastattelutilanteessa turvalliseksi, luottamusta herättäväksi keskustelualustaksi. Vertaisuus madaltaa kynnystä jakaa kokemuksia, eivätkä vertaisarvioitsijat ole ammattilaisten tavoin valtasuhteessa nuoriin. He ovat asiakasnuorille myös esimerkkiaikuisia, jotka ovat usein haastavista sijaishuollon vaiheista huolimatta selviytyneet elämässään itsenäiseen asumiseen, ammatillisiin opintoihin ja useat jo työelämään asti. Vertaisten avoin toiminta voi osaltaan olla lieventämässä sijaishuollon asiakkuuteen liian usein liittyvää näköalattomuutta ja häpeän leimaa (Eronen 2012). Vertaisarvioinnin tapaamisissa on selvästi havaittavissa, että nuoret noteeraavat tarkasti Sankarien käyttämät puheenvuorot verrattuna työntekijöiden pitämiin puheisiin; kokemustieto tuo vertaisten viestintään nuorten edessä erityistä katuuskottavuutta.

Haastattelutilanteet ovat välillä muodostuneet hyvin koskettaviksi kohtaamistilanteiksi, koska vertaisuus näyttää mahdollistavan hyvin nopeasti ja luontevasti syntyvän luottamuksellisen suhteen asiakasnuoren ja vertaisparin välillä. Vertaisen sanomana: "Tuntui hienolta ja mahtavalta, kun nuoret luottivat meihin heti". Ja haastateltavan nuoren mukaan: "Te ymmärrätte mistä mä puhun, on paljon helpompi puhua näistä asioista semmoselle, joka tietää." (Westlund 2018.)

Vertaisarvioitsijat ovat siis valmentautuneet kehittäjäryhmissä tehtäväänsä. He ovat tehtävässään vaitiolovelvollisia ja heille maksetaan tehtäväkohtaisesti pieni palkkio. Vertaisarviointi on osoittautunut myös hyvin vaativaksi vapaaehtoistyöksi. Tehtävässä tarvitaan sitoutumista tarkkoihin aika-tiloihin, vaihtuvaan työparityöhön ja Sankarit-ryhmän toimintaan. Lähtökohtaisina valmiuksina tarvitaan myös melko hyviä vuorovaikutustaitoja ja kykyä reflektoida sekä haastattelutilanteessa että nuorisokodilla yleisesti havaitsemiaan asioita. Kehittäjäryhmärakenne takaa vertaisille mahdollisuuden tärkeään kokemusten jakamiseen muiden vertaisarvioitsijoiden kanssa.

Vertaisarvioinnissa ei olla lähtökohtaisesti kiinnostuneita eikä siinä arvioida haastateltavan nuorten elämäntarinaa tai kokemuksia ennen sijaishuoltoa, vaan keskitytään kuulemaan nuoria erityisesti

heidän kokemuksistaan nykyisestä arjesta nuorisokodilla (Westlund 2018). Mikäli yksilöhaastattelussa nousee esille jotain sellaista huolenaihetta, mikä saattaa vaatia pikaista tai jopa välitöntä puuttumista nuoren turvallisuuden varmistamiseksi, käsitellään nämä mahdolliset tilanteet erikseen yhdessä oman vastuusosiaalityöntekijän ja nuorisokodin kanssa.

Vertaispari on vertaisarvioitsijana lähtökohtaisesti puolueeton haastatellessaan asiakasnuorta. Mutta samalla asetetaan kuitenkin vahvasti ja tietoisesti turvallisen sekä nuorten osallisuutta tukevan sijaishuollon puolelle. Sirpa Kannasoja ja Anu-Riina Svenlin (2011) ovat pohtineet samaa teemaa osallistumisen ja suojelun yhdistämisestä tärkeänä lähtökohtana eettisesti kestäväälle sosiaalityön nuorisotutkimukselle. Tällöin tavoitellaan tutkimustilannetta, jossa lasten ja nuorten tutkimukseen osallistuminen on sekä turvallista että eettistä silloinkin, kun tutkimusaiheet ovat hyvin sensitiivisiä ja tutkimukseen osallistujat ovat saattaneet elää hyvin haavoittavissa olosuhteissa. Osallistumisen halutaan tuottavan siis paitsi tietoa, myös edistävän suojelua ja vahvistumista. Eettisesti kestävässä tutkimusasetelmassa nuorten tuottama tieto otetaan vakavasti ja sen pohjalta voidaan esimerkiksi suunnata resursseja ja tuottaa uudenlaista suojelua, joka vahvistaa nuorten omaa toimijuutta ja muutoinkin suojaavia tekijöitä. Tässä transformatiivisessa tavoitteenasettelussa on kyse eettis-poliittisesta kannanotosta, jonka taustaoletuksena on parantaa lasten asemaa ja elämää.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen (60/1991) 12. artiklan perusteella lapsella on oikeus osallistua ja ilmaista vapaasti omat mielipiteensä, saman sopimuksen 19. artiklan mukaan lasta on suojeltava vahingoittamiselta ja huonolta kohtelulta. Näiden suojelutoimien tulisi tukea lapsia ja heistä huolehtivia henkilöitä sekä ennaltaehkäistä ja tunnistaa mahdollisia turvallisuusriskejä. Myös vertaisarvioinnin avulla halutaan vahvistaa nuorisokodeissa keskustelemaa toimintakulttuuria tuomalla nuorten kokemustietoa kootusti yhteiseen keskusteluun. Samalla halutaan ennaltaehkäistä mahdollisia huonon kohtelun, jopa kaltoinkohtelun riskejä.

Tutkimustilanteessa tämä transformatiivisuus tarkoittaa mahdollisten haittojen ennakointia ja niiden minimointia sekä yksityisyyden ja turvallisuuden takaamista (Kannasoja ja Svenlin 2014, 276). Vertaisarvioinnissa haluamme vahvistaa asiakasnuorten toimijuutta ja esimerkiksi muotoillessamme kysymyksiä, olemme jatkuvasti pohtineet sekä niiden rakennetta että kysymisen tapaa, jotta haastattelutilanteissa vältettäisiin tuottamasta vastaajalle huonouden, osaamattomuuden tai toi-

seuden kokemuksia. Häiriöttömän ja turvallista ilmapiiriä tukevan tilan valitseminen haastatteluhetkeen on myös osoittautunut tärkeäksi valmisteluvaiheeksi nuorisokotien erilaisissa kiinteistöissä. Yksityisyyden tarve on tullut myös asiakasnuorten vastauksissa esille; kaivataan tilaa ja tilanteita, jossa voi jutella luottamuksellisesti ilman keskeytyksiä tai pelkoa ylimääräisistä kuulijoista.

Haastattelutilanteita harjoitellaan ja monenlaisia eettisiä kysymyksiä pohditaan Sankarit-ryhmässä etukäteen. Elina Pekkarinen (2013) pohtii tutkimustyön eettisyyden haasteita todeten, etteivät tutkimusluvut ja eettiset ennakoarvioinnit itsessään takaa tutkimuksen eettisyyttä, vaan tutkija joutuu todellisuudessa lopulta usein itse ratkomaan oman toimintansa eettisyyttä. Käytännössä haastateltavaa saattaa joutua lähestymään jopa sensitiivisemmin kuin prosessia ennakoineet luvat olisivat edellyttämässä. Niinpä lastensuojelun tutkimuksessa tarvitaan Pekkarisen mukaan vahvaa tutkijayhteisöä, jossa aiheiden käsitteellistämistä ja usein monipuolisen tunteikasta tutkimusta voidaan prosessoida. Ajattelen, että samaan tapaan vertaisarvioitsijoiden ja ammattilaisten yhteinen Sankarien kehittäjäryhmä on perusedellytys vertaisarvioinnin eettisesti kestäväälle kehitymiselle ja vertaisten jaksamiselle sekä kasvamiselle vertaisarvioinnin vaativassa tehtävässä.

6 VALVONTATYÖ JA VERTAISARVIOINTI RAKENTEELLISENA SOSIAALITYÖNÄ

Tämä kirjoitelma vertaisarviointimenetelmän kehittämisprosessista uudenlaisena nuorisokotien asiakaspalautteena sijaishuollon valvontatyössä on samalla myös lopputyöni rakenteellisen sosiaalityön erikoistumiskoulutuksessa. Oma työtehtäväni Jyväskylän kaupungin sosiaalipalvelujen valvontakoordinaattorina on paikallista asiantuntijatyötä, jossa olen lähikontaktissa palveluntuottajiin ja sitä kautta näköalapaikalla markkinoistuviin palvelurakenteisiin yhteiskunnassamme. Kuvasin kirjoitelman alkupuolella melko laajasti valvontatyötä ja sen toimivallan poliittista määrittelyä, koska viimeaikaiset ohjauksen ja palvelujen valvonnan suunnanmuutokset ovat mielestäni olleet hätkähdyttäviä. Tämän vuoden aikana on liberaalista uskosta toimijoiden omavalvonnan riittävyyteen ja suunnitelmista toimilupamenettelyjen keventämiseen siirrytty painotuksiin ulkopuolisen valvontatyön ja asiakkaiden tarkemman kuulemisen välttämättömyydestä.

Samaan aikaan on palveluissa kehitetty asiakasosallisuutta vahvistavia työkäytäntöjä pelkkien suunnitelmapuheiden rinnalla. Yhdessä tekemisen kautta on alettu päästä myös yhdessä kehittämiseen. Asiakkaiden kokemustiedon hyödyntäminen sisältyy nykyiseen käsitykseen sosiaalityön ja -palveluiden asianmukaisesta kehittämisestä ja toteuttamisesta. Itse haluan lisätä tähän omasta työ- ja kehittämistehtävästäni käsin kokemusasiantuntijatiedon ja vertaisuuden elementtien hyödyntämisen myös näiden palvelujen valvonnassa.

Kokemusasiantuntijuuteen liittyy Merja Laitisen ja Anna Nikupetrin (2016) mukaan aina vahvasti kolme elementtiä: luottamus, valta ja toiminta. Yksittäisten asiakkaiden kokemustiedosta muokkaantuu vertaisuuteen perustuvassa kehittäjäryhmässä yhteisöllistä kokemusasiantuntijuutta, jonka avulla päästään parhaimmillaan vaikuttamaan asiakkaan asemaan palvelujärjestelmässä sekä vahvistamaan ja luomaan toimivia ja todellisiin tarpeisiin vastaavia työkäytäntöjä (Ahola 2017). Tämä yhteiskunnallinen ja poliittinen sidoksisuus antaa ryhmäläisille voimaa toimia sekä omassa elämässään että vertaisuuteen rakentuvassa kehittäjäryhmässä. Lisäksi ryhmänä voidaan myös vaikuttaa julkiseen keskusteluun erilaisilla ulostuloilla. Tämä vaikuttamistavoite on nykyisellään vahvasti olemassa sekä meidän Sankarien ryhmässä että muissa sijaishuollossa kasvaneiden nuorten kehittäjäryhmissä, joita on toimimassa Suomessa yhteensä jo toistakymmentä eri paikkakunnilla ja jotka ovat verkostoitumassa myös keskenään. (<https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/verkostot/>)

Rakenteellisen sosiaalityön määrittelyissä on sen yhdeksi keskeiseksi tehtäväalueeksi nimetty inklusiotyö, kansalaisten osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien lisääminen. Samoin asiakkaiden haastamista mukaan vuoropuheluun erilaisten hyvinvointia koskevien strategioiden laadintaan ja palveluja koskevaan päätöksentekoon pidetään rakenteellisen työn tärkeänä osa-alueena (Pohjola 2011).

Esittämäni vertaisarvioinnin toteuttaminen on mielestäni inklusiotyötä sijaishuollossa. Nuorisokotien asiakkaat tarvitsevat erilaisia kuulluksi tulemisen tapoja ja nuorisokotien toiminnan keskeinen haaste on tuottaa ja vahvistaa nuorille kokemuksia siitä, että vaikeassakin elämäntilanteessa voi päästä kokemaan osallisuutta omiin asioihin ja että omalla toiminnalla sekä mielipiteillä voi vaikuttaa itseä koskeviin asioihin ja päätöksentekoon. Nuorisokoteja haastetaan myös uudistuvan lasten-

suojelulainsäädännön myötä vahvasti ottamaan nuoria mukaan sekä yksiköiden omavalvontasuunnitelmien tarkasteluun että hyvän kohtelun -suunnitelmien laadintaan, joita laitoksilta edellytetään jatkossa uutena erillisenä asiakirjana ennaltaehkäisemään itsemääräämisoikeutta rajoittavien toimenpiteiden tarvetta (HE 237/2018).

Koska palvelujen sisältövaatimukset uudistuvat, tarvitaan mielestäni myös niiden valvontaan uudenlaisia lähestymistapoja ja menetelmiä, jotka tarjoavat asiakkaille osallisuuden areenoita ja tukevat yksiköissä keskustelevaa ja avointa toimintakulttuuria. Teoreettisen tutkimustiedon sekä käytännön asiakastyön ja viranomaistiedon rinnalle tarvitaan yhteisöllisen kokemusasiantuntijuuden tuomaa viisautta. Sosiaalipalvelujen asiakkaat ansaitsevat näköpiiriinsä vertaisia, jotka omalla arvokkaalla toiminnallaan murtavat ennakkoluuloja ja häpeän leimoja.

Sankarien vertaisryhmätoiminnan ja nuorisokotien vertaisarviointien kautta kertyvä tieto sijaishuollon laadusta paljastaa henkilökohtaisten kokemusten koontina parhaimmillaan ilmiöiden yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Näin toiminta on osallistumista Anneli Pohjolan (2011) nimeämien rakenteellisen sosiaalityön tehtäväalueissa myös tietotyöhön. Ja koska haastattelukysymysten avulla selvitetään nuorten perusoikeuksien toteutumista nuorisokotijakson aikana, on mielestäni vertaisarvioinnilla vahva liittymäkohta myös oikeudenmukaisuustyöhön. Vertaisarvioinnin tulosten koontivihkoon on myös liitetty nettilinkit muun muassa lapsenoikeudet-sivustolle vahvistamaan asiakasnuorten ja henkilökunnan tietoisuutta lasten oikeuksista. Sosiaalipalvelujen valvontatyö on parhaimmillaan asiakkaiden hyvän kohtelun ja perusoikeuksien edistämistä ja tietysti tarpeellisinta siellä, missä asiakkaat itse ovat heikoimmassa asemassa puolustamaan oikeuksiaan.

Rakenteellisen sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen opinnoissa käsiteltiin myös monella tapaa haastavaa vaikuttavuuden arviointia sosiaalipalveluissa. Arviointitutkimuksen kehyksessä vertaisarviointia voidaan pitää esimerkkinä osallistavasta tai valtaistavasta arvioinnista. Koska sosiaalialan toiminta pohjautuu tasa-arvoa, oikeudenmukaisuutta ja syrjinnän vastustamista pohjautuviin eettisiin periaatteisiin, tarvitaan Minna Kivipellon (2008) mukaan erityisesti sosiaalialalla arviointimenetelmiä, joiden avulla yhdessä palvelujen käyttäjien kanssa arvioidaan palvelukäytäntöjä, toimintatapoja ja käytössä olevia menetelmiä. Osallistavassa ja valtaistavassa arvioinnissa ollaan nimenomaan kiinnostuneita asiakkaiden tai yleisemmin kansalaisten subjektiivisista kokemuksista.

Osallistavassa arvioinnissa asiakas- ja palvelujärjestelmien tuottamaan tai teoreettiseen ja tutkimukseen pohjautuvaan tietoon liitetään osallisten tuottama kontekstuaalinen ja subjektiivinen tieto. Valtaistava arviointi sosiaalipalveluissa näkyy puolestaan paitsi asiakkaitten osallisuutena tiedon tuottamiseen, heidän tietoisuutensa kasvuna ja toimintavalmiuksien lisääntymisenä. Arviointi on tällöin avoimesti puolueellista ja toiminnan vaikuttavuutta pyritään tarkastelemaan erityisesti heikompiensa näkökulmasta. (Kivipelto 2008.)

Vertaisarvioinnin vastausten pohjalta koottavaa palautetta rakennamme vahvistamaan nuorisokodissa jo hyvin toimivia asioita sekä tarjoamme kehittämistyölle sytykkeitä riskien ennakointiin ja tunnistamiseen. Kannustamme pyrkimään parempaan ja vaikuttavampaan nuorisokotityöhön sellaisen tiedon avulla, jonka asiakasnuoret ovat tuottaneet. Kyselyn taustaoletuksena on siis vahva ajatus siitä, että asiakasnuorilla on paikallisesti ja jopa yhteiskunnallisesti kiinnostavaa tietoa nuorisokodin toiminnasta. Vertaisarvioinnilla pyrimme lisäämään yksiköihin keskustelemaa toimintakulttuuria, jossa nuoret voivat jatkossakin osallistua ja myös vaikuttaa turvallisemman ja mielekkäämmän arjen vahvistumiseen nuorisokodissa.

Vertaisryhmätoimintaan ja vertaisarviointiin sitoutuminen tarkoittaa myös mukana olevalta työntekijältä yksilökeskeiseen työorientaatioon kuuluvan huolenpidon etiikan politisointia ja siirtymistä kohti oikeudenmukaisuuden etiikkaa (Laitinen ja Nikupetri 2016). Näitä siirtymäaskeleita olen saanut opetella astumaan kehittämistehtävän edettyä suunnitelma-aihoista vertaisarvioinnin toteutumiseen. Tämäntapaisen yhteiskehittämisen prosessissa myös ammattilaiset joutuvat kohtaamaan oman keskeneräisyytensä, tietämisensä ja osaamisensa rajallisuuksia, sillä vain uudeltaisesta kohtaamisesta voi alkaa yhteisöllinen oppimisprosessi (Pohjola 2017). Omaa kokemustani vertaisarvioinnin kehittämisprosessissa olen tiivistänyt Pesäpuun palautekyselyssä seuraavasti: "Vertaisarvioinnin kehittäminen ja pilotointi Sankarien kehittäjäryhmän kanssa on ollut parhaita peliliikkeitä 30-vuotisella sossu-uralla. Tässä on kombinoitunut mielestäni onnistuneesti Sankarien kokemuksellinen vertaisviisaus sekä ketterän kehittämisjärjestön että kaupungin lastensuojelupalvelujen ja sosiaalipalvelujen valvonnan viranomaistyö. Olemme onnistuneesti liittyneet kansalliseen kehittämistyöhön. Osallisuuden ja vertaisuuden käsitteet ovat saaneet todellisia merkityksiä."

Anneli Pohjolan (2017) mukaan asiakaskansalaisten tieto ja sen saaminen aidosti vaikuttavaan käyttöön on avainasemassa sosiaalipalvelujen kehittämisessä. Meillä on historiatutkimuksen valossa parannettavaa turvallisen ja lasten oikeuksia kunnioittavan sekä häntä yksilöllisesti tukevan sijaishuollon toteuttamisessa. Vertaisarviointi mahdollistaa asiakasnuorille osallisuutta tukevan kohtaamisen ja vertaisuuteen pohjautuvan haastattelukokemuksen. Nuorisokodin henkilöstölle yhteen kootut vastaukset tarjoavat ajantasaista tietoa nuorisokodin vahvuuksista ja kehittämistarpeista. Sosiaalityöntekijälle vertaisarviointi antaa arvokasta tietoa nuoren kokemasta sijaishuoltopaikan arjen toimivuudesta sekä suoraa palautetta myös sosiaalityöntekijän suhteesta omaan asiakasnuoreensa.

Vertaisille toiminta tarjoaa mielekästä tekemistä sekä henkilökohtaisia kasvun mahdollisuuksia kokemusasiantuntijuudessa kehittäjäryhmätoiminnan kautta. Ja yksikkökohtaiseen valvontatyöhön menetelmä kokoaa uskottavaa asiakaspalautetta yksikön toiminnasta, jota voidaan hyödyntää perinteisillä viranomaisten tekemillä valvontakäynneillä. Vertaisarvioinnin vahvuutena on se, että tiedon keräämisen ja kokoamisen ohella tuloksia muokataan sytykkeiksi käytännön toiminnan kehittämiseen. Näin myös valvontatyössä päästään ulkokohtaisesta tarkastamisesta tärkeään keskustelukumppanuuteen sekä asiakasnuorten että tuottajien kanssa palvelujen sisältöjen kehittämisestä. Tämän vuoksi vertaisarviointi sopii erinomaisesti juuri kunnallisen tai jatkossa mahdollisesti maakunnallisen valvontatyön välineeksi yhtenä lapsiystävällisenä kuulemisen tapana kohti turvallisia ja lapsen oikeuksia kunnioittavia sijaishuoltopalveluita.

LÄHTEET

Ahola, Marika (2017) Vaikuttaminen kokemuksellisen asiantuntijuuden ytimenä. Teoksessa Anneli Pohjola & Maarit Kairala & Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveystalveissa. Tampere: Vastapaino, 286-307.

Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa & Raitakari, Suvi (2013) Matkalla muutokseen ja hyvinvointimarkkinoille? Janus 4. <https://journal.fi/janus/article/view/50710> Luettu 16.12.2019.

Barkman, Johanna & Inkinen, Helena & Isoniemi, Sami & Varilo, Pipsa (2017) Muutosvoimaa! Kohti nuorten kokemusasiantuntijuutta lastensuojelussa. Jyväskylä: Kirjapaino Kari Ky.

Eronen, Tuija (2012) Lastenkoti osana elämäntarinaa - narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Tampereen yliopistopaino. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8754-5> Luettu 16.12.2019.

Harrikari, Timo (2019) Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostmista ja hallinnan murroksista. Tampere: Vastapaino.

Hautamäki, Antti & Oksanen, Kaisa (2014) Hyvinvointiyhteiskunnan uudistaminen kestävän innovaation keinoin Teoksessa Riitta Särkelä & Aki Siltaniemi & Päivi Rouvinen-Wilenius & Heikki Parviainen & Eija Ahola (toim.) Hyvinvointitalous. SOSTE Aleks Group/Trio-Offset.

Hietala, Outi & Rissanen, Päivi (2015) Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta. Kokemusasiantuntija – hoidon ja avun kohteesta kokemusten jakajaksi ja palveluiden kehittäjäksi. Kuntoutussäätiö & Mielen terveyden Keskusliitto. Helsinki: Unigrafia Oy.

Hoikkala, Susanna & Kojo, Raija & Tervo, Jaana & Aaltonen, Teija (2017) Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. Kohti lapsikeskeistä ja lapsenoikeusperustaista toimintatapaa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Suomen Yliopistopaino Oy. <http://www.julkari.fi/handle/10024/132271> Luettu 16.12.2019.

Hokkanen, Liisa & Nikupetri, Anna & Laitinen, Merja (2017) Kokemusasiantuntijuus järjestöllisenä vaikuttamisena. Teoksessa Anneli Pohjola & Maarit Kairala & Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveystalouksissa. Tampere: Vastapaino, 265-285.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 117-132.

Hytönen Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937-1983. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74821/Rap_2016_22.pdf Luettu 16.12.2019.

Joutsenvirta, Maria & Hirvilammi, Tuuli & Ulvila, Marko & Wilen Kristoffer (2016) Talous kasvun jälkeen. Gaudeamus OY.

Julkunen, Raija (2017) Muuttuvat hyvinvointivaltiot. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/55748/978-951-39-7146-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 16.12.2019

Kannasoja, Sirpa & Svenlin, Anu-Riina (2011) Osallistumisen ja suojelun yhdistäminen lähtökohdaksi sosiaalityön nuorisotutkimukselle? Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: PS-kustannus, 275-291.

Kiander, Jaakko (2014) Sosiaaliturva luo perustan tehokkaalle taloudelle. Teoksessa Riitta Särkelä & Aki Siltaniemi & Päivi Rouvinen-Wilenius & Heikki Parviainen & Eija Ahola (toim.) Hyvinvointitalous. SOSTE Aleks Group/Trio-Offset, 28-36.

Kivipelto, Minna (2008) Osallistava ja valtaistava arviointi. Stakes. Helsinki: Valopaino Oy.

Laakso, Riitta (2019) "Ne näki musta". Huostassa olevien lasten hyvin vointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: PunaMusta Oy.

<https://www.julkari.fi/handle/10024/137484> Luettu 16.12.2019.

Laitinen Merja & Nikupetri Anna (2016) Kokemusasiantuntijuus väkivaltatyössä. Teoksessa Laitinen Merja & Niskala Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Juvens Print

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 26.6.2015/817.

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon palvelusetelistä 24.7.2009/569.

Laki yksityistä sosiaalipalveluista 22.7.2011/922.

Lapsen oikeuksien yleissopimus 21.8.1991/60.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Malja, Marja & Puustinen-Korhonen, Aila & Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (2019) Lastensuojelun laatusuositus 2019:8, Sosiaali- ja terveysministeriö sekä Suomen Kuntaliitto. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161862> Luettu 16.12.2019.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2018) Tutustumalla lapsi tulee näkyväksi – pienen lapsen kokemusten kuuleminen lastensuojelussa. Teoksessa Sauli Hyvärinen & Tarja Pösö (toim.) Lasten haastattelu lastensuojelussa. PS-kustannus. Keuruu: Otavan Kirjapaino, 131-144.

Palola, Elina (2011) Valinnanvapauden problematiikasta sosiaalipolitiikassa. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä. Helsinki: THL, 283-309 <https://www.julkari.fi/handle/10024/80271> Luettu 16.12.2019.

Pekkarinen, Elina (2010) Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Nuorisotutkimusseura. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/stadilaispojat_rikokset_ja_lastensuojelu.pdf Luettu 16.12.2019.

Pekkarinen, Elina & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2013) Lastensuojelusta tietäminen on moraalinen velvoite. Yhteiskuntapolitiikka:3. <http://www.julkari.fi/handle/10024/110559> Luettu 16.12.2019.

Pekkarinen, Elina (2015) Näkymättömäksi suojellut lapset. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasvuo (toim.) Salattu, hävetty, vaiettu – Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä. Vastapaino.

Pohjola, Anneli (2011) Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 207-224.

Pohjola, Anneli (2017) Asiakkaan pitkä tie palveluihin vaikuttajaksi. Teoksessa Anneli Pohjola & Maarit Kairala & Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveystalveissa. Tampere: Vastapaino, 308-325.

Porko, Petta, Heino, Tarja & Eriksson, Pia (2018) Selvitys yksityisistä lastensuojelun yksiköistä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Suomen yliopistopaino Oy. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136436/URN_ISBN_978-952-343-131-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 16.12.2019.

Rissanen, Päivi & Puumalainen, Jouni (2016) Kokemuksen kautta osaamiseen: Vapaaehtoisuus, vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus. Kuntoutus:1, 2-8. https://yhteisomedia.fi/files/attachments/kuntoutus-lehden_artikkelit/2016/katsaus_kokemuksen_1_16.pdf Luettu 16.12.2019.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.

Timonen-Kallio Eeva, Yliruka Laura & Närhi Pekka (2017): Lastensuojelun terapeutin laitostusmallinnus. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Suomen Yliopistopaino Oy. <http://www.julkari.fi/handle/10024/132319> Luettu 16.12.2019.

Tulensalo, Hanna (2016) Lapsi tiedollisena toimijana lastensuojelun sosiaalityössä Teoksessa Mirja Satka & Ilse Julkunen & Aino Kääriäinen & Ritva Poikela & Laura Yliruka & Heidi Muurinen (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Helsinki: Unigrafia.

Westlund Onni (2018) Vertaisarviointi nuorten tukena sijaishuollossa. Teoksessa Päivi Petrelius & Pia Eriksson Pia (toim.) Uudistuva lastensuojelu — kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistyötä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: PunaMusta Oy: 60-64. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137112/URN_ISBN_978-952-343-208-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 16.12.2019.

Finér, Sonja (2019) Sitä saa mitä tilaa. Blogikirjoitus. Finnwatch. 13.2.2019. <https://finnwatch.org/fi/blogi/606-sitae-saa-mitae-tilaa> Luettu 16.12.2019.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveystalouden tuottamisesta 52/2017. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2017/20170052#idp446739072> Luettu 16.12.2019.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta 237/2018. <https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f805dd67d>. Luettu 16.12.2019.

Hiekka Eija & Kontio Minna & Leinonen Ansa & Mettinen Katja (2018) Asiakasosallisuuden vahvistajat. Pelastakaa Lapset. https://www.youtube.com/watch?v=ElHj5grAE_s Katsottu 16.12.2019.

Hiekka, Eija (2019) Huoli ei rajoitu vain vanhusten asemaan. Keskisuomalainen. 13.2.2019. <https://www.ksml.fi/mielipide/mielipidekirjoitus/Huoli-ei-rajoitu-vanhusten-asemaan/1325489> Luettu 16.12.2019.

Hoikkala, Susanna & Pollari, Pasi (2019) Meidän oma valvontasuunnitelma. Opas nuorten osallisuutta tukevaan omavalvontaan lastenkodeissa. Lastensuojelun keskusliiton verkkojulkaisu 4. https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Meidan_oma_valvontasuunnitelma.pdf Luettu 16.12.2019.

Raappana, Maarit (2019) Vanhuspalveluiden kotihoidon palveluiden tuottaminen vuonna 2020. Jyväskylän kaupungin perusturvalautakunnan kokouspöytäkirja 14.11.2019. http://julkinen.jkl.fi:8082/ktwebbin/dbisa.dll/ktwebscr/pk_kokl_tweb.htm?+kirjaamo=848 Luettu 16.12.2019.

Sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallinen valvontaohjelma vuosille 2016-2019. Päivitys vuodelle 2019. https://www.valvira.fi/documents/14444/1006217/Sote_valvontaohjelma_paivitys_2019.pdf/89634c90-7e3d-6835-8ba9-d60fadaed53f Luettu 16.12.2019.

Tiessalo, Paula (2019) Akuutti kriisi päällä, asiakasturvallisuus vaarassa hoivakoti Ulrikassa – Kunta otti toiminnan vastuulle. Yleisradion uutinen 26.1.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-10615577> Luettu 16.12.2019.

Tillaeus Juulia & Kivimäki Petri (2019) "Meitä kiellettiin puhumasta" – Heli Toivonen asui Loikalan kartanossa ja kertoo, kuinka laitoksen nuoria nöyryytettiin jo 16 vuotta sitten. Yleisradion uutinen 4.10.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-11005712> Luettu 16.12.2019.

<https://www.aspa.fi/fi/vertaisarviointi-asumiseen-laatuja-osallisuutta> Luettu 16.12.2019.

<https://www.jyvaskyla.fi/ota-yhteytta/tietoa-sivustosta/asiakkaan-ja-potilaan-oikeudet/sosiaali-palveluiden-valvonta> Luettu 16.12.2019.

<http://koskeverkko.fi/helmikuun-cafe-socialissa-keskustellaan-vertaisarvioinnista-nuorisokodeissa/> Luettu 16.12.2019.

<https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/up2us/> Luettu 16.12.2019.

<https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/verkostot/> Luettu 16.12.2019.